

BÁBONY TÖRTÉNETE ÉS TELEPÜLÉSE

ÍRTA

DR. SZABÓ T. ATTILA

68 képpel és 1 táblával

11213/104

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR	
Növekedéskönyv	
1940. év	4407 82.

Bábony története és települése.

Az a falu, amelynek történetével és településével foglalkozni szándékozom, Kalotaszegnek a kutatóktól legmostohábban kezelt, legelhasznagoltabb faluja. Pedig kétségtelenül hozzátartozik ahhoz a terület-hez, amely a Kalota, Körös, Nádas, Kapus és Almás víz-vidéke tájékán a néprajzi értelemben vett Kalotaszeget alkotja. Mégis érdekes, hogy mikor Téglási Ercsei József 1842-ben az első ismertetést írja Kalotaszegről, Bábonyt még meg sem említi.¹ Jankó János is, bár a kalotaszegi községek közé sorolja e falut, sőt számhaszníltási adatokat is közöl innen, aligha fordult meg itt.² Legalább is mikor előszavában (VI. l.) felsorolja azokat a „derék és értelmes parasztembereket“, kiktől munkája „alapanyagát“ gyűjtötte, e névsorban egyetlen bábonyi sem szerepel. Ezt bizonyítja az is, hogy bár ugyanő az összes kalotaszegi falvakból közöl kisebb-nagyobb terjedelmű helynév-jegyzékeket, e gyűjteményben a bábonyi helyneveket hiába keressük.³ Szinte Gábor sem említi meg a kolozsmegyei fatemplomokról értekezve Bábonyt, holott e falunak akkor két, egy magyar és egy román fatemploma, illetőleg haranglábja is volt.⁴ Legérdekesebb és legjellemzőbb azonban a Malonyai Dezső példája.⁵ Ő az általa felkutatott terület térképén feltünteti ugyan Bábonyt is, azonban képanyagában e faluból mindössze egy ú. n. vágottfedelű ház egyszerű homlokzatának képe szerepel. Azaz, hogy még egy kép alatt ott látható a „Bábony falu“ felírás, de ezen a képen annyira nem lehet ráismerni falunkra, mint pl. a XVII. századi külföldi rézmetszők városképein valamelyik erdélyi városra. Alighanem ez is csak utólagosan, emlékezetből készült képzeleti kép.

Most, hogy Bábonyt elég bensőséges tanulmányozás után némiképpen ismerem és jártam Kalotaszeg jó egynehány falujában is, nem csodálkozom, hogy e kicsi, ma is alig hatvan egynehány házból álló falu⁶

¹ *Kalotaszeg rövid leírása*. Hon és Külföld, 1842. 22. és 23. sz. és kny.

² *Kalotaszeg magyar népe*. Néprajzi tanulmány. Bpest, 1892. 4.

³ Megjegyzem, hogy mikor a kalotaszegi magyar templomokban a magyar népi alkotásokat tanulmányozza (i. h. 61), a bábonyi, ma már lebontott fatemplom itt nem szerepel.

⁴ *A kolozsmegyei fatemplomok*. A Magy. Nemz. Múz. Népr. Osztályának Értesítője. XIV (1913), 1 kk. — L. még Erd. ref. Névkönyv 1872. 12. és Balogh Ilona dr.: *Magyar fatornyok*. Bp. 1935. 51 és 161.

⁵ *A magyar nép művészete*. Bpest, 1907. I. 33 és 168.

⁶ 1900-ban, tehát a Malonyai gyűjtő útját közvetlenül megelőző időben még csak 49 ház volt Bábonyban (Vö. Magyar Statisztikai Közlemények I, 413).

a maga egyszerűségében háttérbe szorult a többi, sokkal festőibb, sokkal érdekesebb, színesebb kalotaszegi faluval szemben. Mivel a külső körülmények szerencsére úgy hozták magukkal, hogy részben segítő-társakkal, részben pedig magamban több ízben hosszabb ideig egészen közelről tanulmányozhattam többek közt a falu néprajzi viszonyait, levéltári kutatásaim közben pedig a falu történeti életére nézve érdekes adatokat gyűjthettem, érdemesnek tartom, hogy e tanulmányozás eredményéből most a történeti és a települési részletek feldolgozását kíséreljem meg, remélve, hogy több tárgyi néprajzi kérdésről és a bábonyi népnyelvre vonatkozó rendkívül gazdag anyagról lesz alkalmam másutt részletesen beszámolnom.⁷

I.

A község maga Kolozs megye váralmási járásának egyik legkisebb faluja,⁸ a váralmási körjegyzőséghez tartozó kisközség. Váralmás, Alsófüld, Kökényes, Nyíres és Cold határától körülvéve, Váralmástól mintegy 5, Bánffyhyunadtól körülbelül 11 kilométerre fekszik. Neve először 1291—1296. táján fordul elő abban a bécsi Nemzeti Könyvtárban őrzött kódexben, amely többek között Benedek mester, később III. Endre kegyelméből váradi püspök (1291—1296) udvartartásának költségeire vonatkozó jegyzeteket is megőrzött számunkra.⁹ Itt a község neve *Babun* alakban fordul elő.

Mint annyi más települési egység esetében, úgy a Bábonyében is nehéz a történelem lámpájával csak gyenge fénysugarakat is belevilantani abba a sötétségbe, mely e község régebbi történetét takarja. Bunyitai Vince is, mikor a váradi püspökség középkori történetéről szól, a püspöki tizedjegyzék alapján csak éppen annyit említ meg, hogy ennek a kalotaszegi főesperességhez tartozó községnek lakói a XIII. század végén tíz kepét fizettek a váradi püspöknek. A község középkori történetére vonatkozólag nincs is a XV. század közepéig egyetlen

⁷ A falu gazdasági életével kapcsolatos jelenségekről Kós Balázs állított össze ügyes képet *Egy falu mezőgazdaságának rajza* címen a Hitel 1936. évf. 297—309. lapján. A falunak néhány tárgyi néprajz körébe tartozó népi alkotására vonatkozólag magam is tettem észrevételeket *A bábonyi népi építkezés néhány emléke* című kis cikkemben [Erdély XXXV (1938), 19—22].

⁸ 1900 táján a váralmási járásban e falu a legkisebb lélekszámmal (235) szerepel; e tekintetben a hozzá legközelebb álló 300 lakón aluli falvak csoportjába Kendermál (244), Vásártelke (280), Ugruc (290) és Argyas (292) tartozik (Vö. Magy. Stat. Közl. Új folyam. I. 412.).

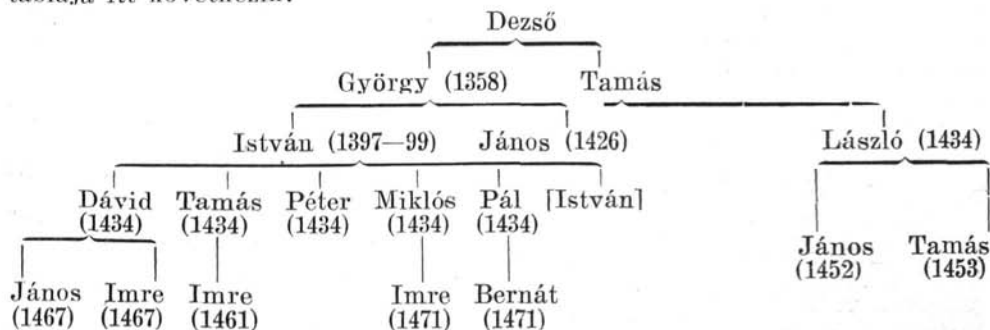
⁹ A jegyzéket feldolgozta Bunyitai Vince: *A váradi püspökség története*. Nagyvárad, 1884. III, 401 kk. Újabban leírta, az oklevéltani kérdéseket tisztázta és a dézmajegyzéket teljes egészében, betű szerint kiadta Jakubovich Emil *A váradi püspökség XIII. századi tizedjegyzéke* című közleményében [MNy, XXII (1922), 220 kk.].

más adatunk. Ettől kezdve azonban birtoklástörténeti viszonyait elég jól ismerjük.¹⁰

1434-ben Középlaki István fiai Dávid, Tamás, Péter, Miklós és Pál kapják, főként Pál hú szolgálataiért Zsigmond királytól *Bábont* a közeli Nyérce, Dezsőfalva, másként Almás helységgel és Bozolnok pusztafaluval együtt mint olyan birtokot, amelyben ők és elődeik már eddig is benne voltak (Csánki V. 529—30). Ez az aránylag késői évszám már egy századdal előbb is ismert család itteni birtokosságáról számol be.¹¹ Szinte kétségtelen, hogy még a XIV. század elején e családnak már első ismert őse, Dezső is birtokosa volt annak a tekintélyes birtoktestnek, amely az Almás vize és Bábonypataka mellékén *Bábonyt*, Bozolnokot, Dezsőfalvát (Almást), Középlakot, Nyércét és Zutort foglalta magában. E falvak mindenike és így Bábony is, e család kebelén belül osztódott; e család és a belőle kiváló családok cserélték, zálogosították a birtok-test egyes részeit más családoknak, illetőleg védelmezték más családok birtokszerező törekvéseivel szemben. Ez pedig nem is volt akkor, a Zsigmond király utolsó éveiben uralkodó fejtelenségben éppen olyan könnyű dolog. A Középlakiaknak is már Zsigmond király adományát követő évben, 1435-ben meggyűlt a dolguk a krasznamegyei Kusalyi Jakcsiakkal azért, mert ezek megszerezvén a Középlakiaknak Középlakra, Almásra, Zutorra, *Bábonyra* és Bozolnokra vonatkozó birtok-leveleit, most e birtokokra is igényt tartanak (*Bánffy Okl.* I. 606—8.). E hatalmaskodás ezúttal nem sikerült; legalább is azt következtethetjük egy 1461-ből származó adatból, mely szerint sólyomközi vagy eskelői Ördög (Erdegh) István ekkortól kezdve, csereképpen kapja Kémeri Imrétől Zutor, Középlak, Dezsőfalva, Nyérce, és Kőkénypataka (Kőkényes) községgel együtt *Bábonyt* is (Csánki V. 531 és 564.). Tíz évvel később, 1471-ben Kémeri (Kemery) vagy másként Kémeri Tamás János és

¹⁰ Alább a községnevek helyesírásában csak az általam eredetiben használt oklevelekből kiírt községneveket idézhetem az okleveles forrás helyesírásával; innen a látszólag terhemre írható következtetlenség.

¹¹ Ez a család, amely e nevét a *Kémeri* és *Zutori* névvel váltogatva viseli, valószínűleg már az első ismert ős személyében, az 1358-ban említett György apjában, Dezsőben birtokos volt itt. A család valószínű leszármazási táblája itt következik:

A zárójelbe tett számok az említés évét jelentik. A táblázatra vonatkozólag l. Csánki V. 529 kk.

édestestvére (frater carnalis) zutori Tamási (Thamasy) Tamás Bá-bonyban levő részüket 10 arany forintért Szentmihálytelki Tompa Lászlónak zálogosítják el. Bábony birtoklásában azonban ez a zálogosítás is csak múló mozzanat, mert 1478 óta örökös vétel címén a Középlaki családtól, illetőleg mint közbeeső birtokosoktól, a Somboriaktól,¹² a Szilvási Angyalló vagy Angyallófi család kezén találjuk a falut is azokkal a helységekkel együtt, amelyekkel együtt egy birtok-testet alkotott (Csánki V. 430.). A családtagok szaporodásával és a birtok-test felaprozódásával mind nehezebb és nehezebb a bábonyi birtoklás-történetben eligazodni. 1480-ban Kémeri Rafael az 1475 táján feltűnő középlaki Ispán (Espán), másként Középlaki Benedeket eltiltja Kémeri János középlaki, nyércei, dezsőfalvi és *bábonyi* részjóságának birtokba vételétől,¹³ 1482-ben meg ifj. Ördög (Erdeg) Simont, fiát, Menyhértet és feleségét, Margit asszonyt (kétségtelenül az 1461. évi) csere címén újra iktatják többek közt *Bábony* birtokába is, de ezúttal az iktatásnak Kémeri László, Rafael és Gergely ellentmond (i. h.). 1486-ban a Kémeri család tagjai közül többen tilalmazták Szilvási Angyalló Jánost és Zutori Tamásné Bábony és a vele együtt szereplő részjóságok elidegenítésétől, Siroki Mátyást meg ugyanazoknak megvásárlásától. Bár a vásár a tilalmazás ellenére megtörténik és Siroki Mátyás feleségével, Margit asszonnyal, megveszi nemcsak itt, de a Zutorban, Középlakon, Kőkénypatakon, Nyércén és Dezsőfalván levő részjóságot is, a vételár megfizetése körül baj támad; az így keletkezett nehézségeket a vásárlók csak bonyolult zálogosító műveletekkel tudják nagy nehezen elintézni.¹⁴ 1498-ban már ismét a Kémeri család tagjai bírják Bábonyt, habár birtoklásuk ellen Bátor János, Miklós és Domokos tiltakozik (i. h.). Pontosan 1500-ban zálogosítás útján Ördög (Erdeg) Menyhértől Győrmonostori Kabos Jakabnak és feleségének kezébe kerül más jóságok mellett e faluban levő részjóság is, bár az új birtokosnak még ebben az évben tiltakoznia kell az ellen, hogy a zálogbaadó e birtokot elzálogosítsa István moldovai vajdának (i. h.). A már előbb említett birtokosok közül a Kémeriek, Zutoriak, Ördögök (Ewrdewg), a Sirokiak szerepelnek 1501 és 1520 között, mint birtokosok, illetőleg újabb birtokosok beiktatása ellen tiltakozók (i. h. 523—4 és 578.). Ezeken kívül még csak Gesztrágyi László testvérét, Jánost, ismerjük a mohácsi vész előtti időből (1501) mint olyat, akinek itten részjósága volt (i. h. 481.).

¹² A közbeeső birtoklásra nézve csak annyit tudunk, hogy a Középlaki család Tamástól származó ágából Tamásfi vagy Zutori Tamás Bábony $\frac{1}{4}$ részét más részbirtokaival együtt 1032 aranyon örökben eladta Sombori Péternek, ez pedig még ugyanazon a napon Szilvási Jánosnak, néhai Angyalló fiának adta át ugyanezért az összegért (Csánki V. 532.).

¹³ E.M. gr. Bánffy Nemzetségi lt. Oklevelek XXVIII. — Csánki, V. 531.

¹⁴ Ez ügyre vonatkozólag fennmaradt Mátyás királynak is egy oklevele, melyben megerősíti Syroky Mátyást (de Solyomkew) és feleségét Margit asszonyt, valamint fiát, Simont többek között *Babon* birtokában is; e részjóságokat a nevezettek Szilvási Angyalló Jánostól (Johannes Angyallo de Zylwas) örökáron 1032 arany forintot vették meg (E. M. gr. Bánffy I. Nemz. lt. Oklevelek. — Csánki V. 532.).

A falunak a XV. század közepétől a XVI. század első negyedéig terjedő birtoklástörténeti változásaira nézve tehát elég bőséges adatanyaggal rendelkezünk. Sajnos, mindebből csak annyit tudunk meg, hogy községünk a Kalotaszegen és a vele szomszédos területeken élő kisebb-nagyobb birtokos családok gazdasági érdeklődéskörébe tartozott, családi öröklés, hatalmaskodás, csere, vagy zálogosítás következményeképpen változtatott gazdát, de magára a község helytörténetére nézve felvilágosítást alig kaphatunk. Hogy milyen batással voltak a falura nézve például a középkori parasztmozgalmak, mennyire mozgatták meg e népet az előreformáció társadalmi elemekkel átszőtt vallásos mozgalmai, mikor és mennyire hatott és milyen átalakulást okozott e nép életében a reformáció, ezek mind olyan kérdések, amelyekre történetírói lelkiismeretességgel felelnünk alig lehet. Tovább kell követnünk tehát azokat az elszórt adatokat, amelyek e község történetéhez bármilyen jelentéktelennek látszó vonással járulnak.

Míg a község középkori birtoklástörténetére nézve feltűnően sok adattal rendelkezünk, ehhez viszonyítva az újkorból aránytalanul kevesebb adat maradt ránk. A XVI. századnak végéről, 1575-ből fennmaradt Báthory Istvának egy adománylevele,¹⁵ amelyben Kémery Istvánnak és Kristófnak adja Keozeplak, Zwtor, Nerchye, Keökenpatak, *Babon*, Deseofalva és Bozonoktelke kolozs-, Kemer, Domoszlo, Somos és Lechymer községet, valamint Dohtelke meg Geztetelke krasznamegyei pusztafalut (praedii). Kétségtelen azonban, hogy e jószágba való beiktatás a kalotaszegi birtokos családok ellenállása miatt nem ment egészen símán. Legalább is erre következtethetünk Báthory Zsigmondnak abból a parancsából,¹⁶ melyben 1583-ban Kémery Kristóf számára e birtokokra vonatkozó okleveleknek Ghereoffi Gáspár (de Zamosfalva)-tól való kikérését elrendeli. Ezekből az adatokból nyilvánvaló, hogy a XIV—XV. században virágzó Kéméri család továbbra is e falu birtokosa, vagy részbirtokosa maradt a XVI. század folyamán is, sőt Báthory Zsigmondnak egy 1602-ben kelt okleveléből¹⁷ ítélve, e család birtoklása átnyúlt a XVII. századba is. A XVI. századvégi Bábonyról még annyit megállapíthatunk, hogy e tájt is e falu a közigazgatás és az adózás szempontjából egyik legjelentéktlenebb kolozs-megyey falu volt. Egy 1582-i adóösszeírás szerint mindössze 7 forintot fizet és így csak Kispetri marad alatta 6 forinttal.¹⁸ Birtoklásában, úgy látszik, csak a XVII. század elején történik változás; ez az addig bir-

¹⁵⁻¹⁶ E. M. Gr. Bánffy I. Nemz. lt. Oklevelek.

¹⁷ Ebben Kemery István három leányát, Zsófiát, Juditot és Erzsébetet megerősíti az előbb is felsorolt községek birtokában (E. M. i. h.).

¹⁸ Itt közlöm néhány kalotaszegi község adatait: Bánffyhunyad 80, Magyarbikal 24, Farnos 17, Zsobok 17, Jákótelke 12, Kalotaszentkirály 18, Váralmás 30, Mogyorókereke 16, Magyarvalkó 20, Magyargyerővásárhely 25, Nyárszó 13, Zentelke 16 forintot fizetett. — A kéziratos forrást l. az E. M.-ban gr. Kemény József *Cartophilatium Transilvanicum* néven ismert gyűjteményében (Tom. III. 52) a *Regestrum universale arendarum* című XVIII. századi kézirat-másolatban. — Az 1713-i contributio jegyzéke szerint is Bábony fizeti a legkevesebb adót: 10 rénus forintot, 1 köből búzát, 1 köből zabot, 1 szekér szénát (E. M. Br. Wesselényi lt. Helységek összeírása. 712 doboz.).

tokos Kémery-család kihalásával lehet kapcsolatban. 1619-ben egy idegenből a szomszédos Nyíresre származott jobbágy ügyében tartott valatáson Tamasfalvi Mihálynak Zanto János, és kisebbik Vaida Györgynek Janos Gáspár és Pogam János nevű bábonyi jobbágya áll elő tanuként.¹⁹ Még 1640 táján e falu a között a 18 kalotaszegi falu között szerepel, amelynek mindenike zabdézsmát, illetőleg akinek zabja nem terem, *keresztyén pénzt* fizet a gyalui várhoz.²⁰ Korántsem jelenti ez azt, hogy Bábony a gyalui uradalom ekkori birtokosának, I. Rákóczi Györgynek, lett volna birtokában, mert az e korból fennmaradt gyalui urbáriumokban e falu nem szerepel a vár birtokai között. Mégis később valamiképpen a falu az eladományozható fiscalitasok közé kerülhetett, mert 1664-ben Apafi Mihály *Bábon*-t és a vele tőszomszédos Kökényest egyik magyarországi származású hívének, Csepregi Turkovits Mihálynak és mindkét ágon lévő maradékainak adja örökösön.²¹ 1666-ban már ismét azoknak a kalotaszegi magyar faluknak névsorában találhatjuk feljegyezve *Bábonyt*, amelyeknek zabdézsmája minden esztendőben a gyalui várhoz szokott járni.²² A gyalui vár ekkor a Bánffy Dénes kezén volt; a Bánffy kegyvesztése és lefejezése (1674) után Apafi fejedelem kétségtelenül a Bánffy iránti bosszúból, ennek özvegye életének idejéig a bábonyiak dézmáját elengedte. Hogy a dézma elengedése nem sokáig, talán még az özvegy élete végéig sem tarthatott, az valószínű, mindenesetre 1727-ben²³ már az 1666-i forrásban említett dézma-tartozás terheli a többi kalotaszegi magyar faluval együtt Bábonyt is.

Az önálló, fejedelmi Erdély korából nem ismerünk egyetlen más, közvetlenül Bábonyra vonatkozó adatot sem. Csak következtetjük, hogy e mozgalmas, sok megpróbáltatástól terhes század e falu felett sem tűnt el jelentősebb megrázkódtatás nélkül. Legalább is II. Rákóczi György 1657-i szerencsétlen lengyelországi hadjáratára 1658. szeptemberében következő török-tatár bosszuló hadjárat végigsöpört Kalotaszegen is. „Az chám innen (t. i. Kolozsvárról) derék népével a Kőrös útjára Várad felé fogván, — írja Szalárdi János²⁴ — egy rész tatárságot, kozák- és kurtánságot Almás felé a Meszesre és Szilágyságra bocsátott vala.“

¹⁹ E. M. i. h. 535. doboz.

²⁰ Keltezetlen, de 1644 előttről való gyalui urbarium a kolozsvári állami levéltár (Arhiva Statului) anyagában. Prodan Dávid szíves közbenjárására a levéltár igazgatóságának engedélyével lemásolhattam és felhasználhattam ezt az értékes forrást. — A Bánffyak XVII. századi rész-birtoklására nézve l. alább!

²¹ E. M. gr. Kemény József: *Transilvania Possessionaria*. Tom. V. Com. Colos. — Úgy látszik, hogy ugyanakkor vagy e tájt az adományszerző másutt is kapott birtokot, mert pl. a kolozsmegyei Bácsot 1679-ben úgy említik, mint amelyet Bánffy Dienesné pénzen vett meg Csepregi Mihály maradékaitól. Vö. E. M. gr. Bánffy Nemz. lt. Gyalui csomó. A gyalui uradalom birtokösszeírása (1679).

²² I. h. Birtokösszeírás (1666). — Ekkor megjegyzik, hogy ha valakinek nem termett zabja, 8—8 pénzt tartozott fizetni; a szokást magát ekkor már *ab antiquo* meglevőnek mondják.

²³ I. h. Birtokösszeírás (1727).

²⁴ *Siralmas magyar krónikának kilencz könyvei* stb. (1662). (Újabb Nemz. Kvt. Kiadta Kazinezy Gábor) 391.

A Várad felé portyázó egyik és a Váralmásan át Szilágyság felé tartó másik török csapat kifosztogatta és elpusztította egész Kalotaszeget. Már Szalárdi szűkszavú tudósítása is erre utal, de ezt árulja el Köröspataki B. János mezőcsávi református papnak az E. M. egyik XVIII. századi kéziratában, a Vadadi Hegedűs-kódexben fennmaradt *Erdélynek és Magyarországnak szörnyű romlásáról és az népeknek rabságra viteléről való rövid história*-ja is.²⁵ E históriási éneknek három idevonatkozó szakasza közül kettőben Gyalu és Báffyhunjad pusztulását írja le Köröspataki, azután a harmadikban így folytatja:

*Együtt veszél velle te is Kalotaszeg,
Kiben az ifjúság volt mint virágsereg,
Belölled elvitt nép mostan csak kesereg,
Kiknek éték-ítók az keserű méreg.*

Ebből a pusztulásból Bábonynak is juthatott. Legalább is szinte lehetetlennek kell tartanunk, hogy a lóháton még félóra járásra sem levő Váralmásról a Bábonypatak völgyében ne jutott volna el ide egy portyázó török, illetőleg tatár csapat. A helyi szájhagyomány őrzői is emlékeznek arra az időre, „amikor a tatárok jöttek“.

A török-tatár pusztítás nyomában a kuruc-labanc harcok is nagyon megviselték Kalotaszeget és, bár félreesett, hihetőleg Bábonyt is. Csak így érthetjük meg azt, hogy a kuruc harcok hanyatlásának századában, 1754-ben, a református egyház idevaló birtokainak ügyében tartott vallatás alkalmával²⁶ a 100 évesnek mondott Bódis András azt vallja, hogy az ő atyja idejében még azon a telken, amelyen most Kardos Flóra lakik, lakott a református pap, de „a falu az országnak különb-különbféle háborúságai miatt elpusztulván, a református pap is egyben, annakutána úgy fogatott fel ezen református pap lakhelye mindeztideiglen is.“ Lényegében ugyanezt ismétlik meg négy évtized múlva, 1798-ban a „báboni reformáta kicsi eklézsiának élő tagjai közönségesen“ abban a kérésben, amelyet földesurokhoz, gr. Vass Sámuelhez, bizonyos telek ügyében intéznek. Ebben azt írják, hogy *az veszedelmes, gonosz időben s az országnak sok viszontagságaiban és változásaiban több helységgel együtt az ő kicsiny helységük és ekléziájuk is elpusztult; ami kevesen megmaradtak életben, hazajöttek és itt új életet kezdve, megszapordtak.*²⁷ Nyilvánvaló, hogy mindkét futó utalást csak a török pusztítások, illetőleg a kuruc-labanc mozgalmak korára vonatkoztathatjuk.

De a kuruc harcok elmúltával az átalakuló és kezdetben katonai uralom alatt álló Erdély e közössége is érezhette a német katonaság

²⁵ Csak XVIII. századi másolatban ismeretes; egyetlen másolati példánya az E. M. Vadadi Hegedűs-kódexében. Kiadtam az Erdélyi Múzeum XXXVI (1931). 131 kk. és az Erd. Tud. Fü. 36 sz.-ban.

²⁶ Az eredeti vallatásos összeírás (*Inventarium Bonorum omnium ecclesiasticorum in venerabili tractu Kolos et Kalota*) a kalotaszegi ref. egyház megye levéltárában. Használatát Ady László nagykapusi ref. lelkész, egyházmegyei levéltáros tette lehetővé; ezért neki ezúton is köszönetet mondok.

²⁷ A kérés eredetije a váralmási anya-egyházközség irattárának bábonyi csomójában.

uralmát. A „megbékített“ Erdélyben is a parasztságra nehezedett a legnagyobb teher.²⁸ Ezután már nemcsak a földesúrnak és az államnak kellett adózni, hanem a német katonaságnak is. A század első évtizedeiben Bábonny is érezhette azt a terhet, amelyet a katonai állomások felállítása jelentett. 1720 körül Orosz Demeter (Demetrius Orosz) bábonnyi hites falusbírónak (judex juratus) három társával tett esküjéből megtudjuk, hogy e tájt a falu a bánffyhungyadi katonai állomás számára négy szekér szénával tartozott.²⁹ Valamivel később, 1730-ban a gyalui fiscalis dominium vezetett végrehajtást a magyarókerekiek, deréteiek, *báboniak* és magyargyerőmonostoriak ellen, mint-hogy ezek a községek a zabdézsmát nem adták meg.³⁰ Ezek az adatok csak egy-egy futó pillanatra világítanak be a falu történeti életébe, de ilyenkor megsejtünk valamit azokból a nehézségekből,³¹ amelyek a hatalmi és földesúri érdekeknek kiszolgáltatott falu lakosságának életét oly súlyossá tehették.

A XVIII. században egyébként már a falu birtoklástörténete is más képet mutat, mint amilyen a középkorban volt. Akkor a falu, mint egész birtok (integra possessio), többnyire egy-egy nagyobb birtokos-család tulajdonában volt. A XVII. század vége felé és a XVIII. század folyamán a falvakban a birtokosok száma egyre nő. Így történt ez itt Bábonnyban is. A XVIII. század harmadik évtizedében már Kalotaszeg egyik legrégibb és legnagyobb birtokos-családjának, a Bánffyoknak is, van itten részjósága.³² Ugyanekkor azonban Szentmihályi

²⁸ Vö. Jancsó Benedek: *Erdély tört.* 201 kk.

²⁹ E. M. Br. Wesselényi lt. Conscriptiók csomója.

³⁰ E. M. Gr. Bánffy I. Nemz. lt. Magyarókereki csomó.

³¹ Egy 1742-ből való adóösszeírásból is néhány tanulságos adatot kaphatunk a községre nézve. A táblázatos összeírásból ezeket az adatokat irtam ki: Egész fő a helységben: 9. — A jármos ökrök száma: 20. — Portio (adó) alá való marha: 33. — Egy emberre esik a portióból: 3 rénus forint 42 kr. — Egy marhára: 1 rénus frt. — Kaszálójukon terem 42 szekér széna. — Egy szekér szénára esik 30 kr. — Tengeri termésük: 8 szekér. — Egy szekértől fizetnek 30 kr.-t. — A földet nem ganéjozzák. — Termett 60 kalangya búza. — Egy kalangya búzára esett 7½ kr. — Egy kalangya búza félterméskor 1½ vékát ereszt. — A falusiak adóssága 138 forint. — A falu „közönségesen“ 108 r. frt. 30 kr.-ral adós. — Négy esztendő alatt a faluból 10 ember szökött el. — Ha nem vesszük is az állatszámra és a termésre vonatkozó adatokat kétségtelenül biztosaknak, az adózás viszonylagos nagyságából a falura nehezedő teher súlyosságát az elszökököttek nagy száma ékesen bizonyítja. — Az eredeti kézíratos forrás a következő címet viseli: *Extractus conscriptionis domesticæ com. Colos Superioris super facultatibus et beneficiis incolarum contribuentium* etc. E. M. Gr. Bánffy I. Nemz. lt. Kalotaszegi cs.

³² 1726-ból Magy. Nemz. Múzeum Gr. Bánffy lt. — 1730-ból. E. M. i. h. Ez utóbbi forrás Farnasi Keczel István jobbágyát Andreas Bodist (judex) és Joannes Bodist (juratus), meg a br. Bánffy Imréét, Solce Lupot (juratus) említi. — Kétségtelen azonban, hogy a Bánffyak itteni részirtoklása jóval előbbi időben kezdődik. Az *anno 1669 die 15 Januarii* kelt *Losonczy Banffi Christoph uram örökségeinek registromá*-ban a kalotaszegi birtokok összeírása alkalmával ezt jegyzi fel: „Item. — *Bábonnyon* is vagyon egy puszta házhely szántóföldeivel, kaszálórétheivel, szőlőhegyével, erdejével együtt, az melyek Cshe [!] Georgyról maradtanak“. Vö. E. M. Gr. Bánffy I. Nemz. lt. Bánffyhungyadi csomó.

Pálnak³³ is van a faluban részbirtoka a Farnosi Keczeliekkel együtt. Ez utóbbi család tagjai közül az 1730-ban itten birtokosként említett Keczei Istvánt 1738 táján már néhainak mondják. Halálával aztán megindul többek közt bábonyi részjósága miatt is a per, mert a kincstár, nem tudni mi okból, perbe fogja leányát, Sárát, Lészai Istvánné, nemcsak az itteni, de más kolozs- és dobokamegyei birtokrészek elnyerése érdekében.³⁴ E pert a kincstár, úgy látszik, nem nyerte meg, és így a bábonyi részbirtok is a Keczei-család kezén maradt.³⁵ Nem csodálkozhatunk hát, ha Keczei Sára révén 1739-ben ennek férje, Lészai István is, az itteni kisebb birtokosok között szerepel, habár a nagyobb birtokrészek Lészai István nénjének, Annának, br. Inczédi Sámuellel való házassága³⁶ révén ez utóbbi kezén, továbbá a Bartsai János³⁷ és a br. Bánffy Imre tulajdonában voltak. A század közepén (1754 és 1761—62) még gr. Bethlen Miklóst említik, mint itteni birtokost gr. Csáky Katával együtt. Ez a gr. Csáky Kata (1726—1794), ki az 1749-ben meghalt br. Bornemissza János özvegye volt, 1750 körül ment nőül gr. Bethlen Miklóshoz; ez utóbbi tehát felesége jogán birtokolt itt. E faluban 1771-ben br. Bánffy Elek 1 jobbággyal, gr. Bethlen Miklósné gr. Csáki Kata 8 jobbággyal és 1 zsellérrel, Inczédi Sámuel utódai 8 jobbággyal és 7 zsellérrel rendelkeznek; van ezenkívül a falunak 2 és valamelyik egyháznak 1 zsellérteleke.³⁹ A falu tehát, bár e tájt mindössze 16 jobbágy- és 12 zsellértelekből állott, mégis három birtokos kezén volt. Még előbb, valószínűleg a XVIII. század első felében, valami jogon még a Rátz-családnak is volt itt részjósága, mert 1761 táján, egy vállalat alkalmával,⁴⁰ az

³³ Ezt abból a kezeslevélből tudjuk, amelyben Bábonban lakó Kis Jánosért Szen Mihály Pál jobbágyáért a Ketesden lakó Kolosi Boldisár (Bánffy Farkas jobbágya) és Máté Ferencz (Deczey László jobbágya) kezességet vállal a következő feltétellel: Kis János az 1726 esztendőre magyarok pünkösdekre hasonló házat csinál, aminémű ház az Kis János gondviselésiessége miatt elégett, melyet ha nem praestálna vagy praestálni nem akarna és azon földről elszöknék bujdosnék és idegenednék, intra quindenam a kezesek admoneáltatván, tartozzanak azon Kis Jánost sistálni, melyet ha nem sistálnának vagy sistálni semmiképpen nem akarnának exclusis omnibus juridicis remediis seorsim et sigillatim az kezeseken az hat-hat magyar forintokat a földesúr megvehesse, sőt személyéhez is hozzányulhasson (F. M. Gr. Bánffy I. Nemz. lt. Az „Oklevelek“ között a kezeslevelek csomója).

³⁴ E. M. Gr. Kemény József: *Transilvania possessionaria* Tom. 5. Com. Colos és Tom. 6. Com. Doboka (Ez utóbbiban *Babutz* címszó alatt).

³⁵ A babuei ref. templom „homlokiratán“ 1775-ben Keczei István neve is szerepel; ez azt mutatja, hogy ő ekkor itt, mint birtokos, építtető volt.

³⁶ Nagy Iván: *Magyarország családai*. VII. 98.

³⁷ Felesége, Toroczky Kata révén birtokolt itt; ennek anyja T. Péter felesége viszont Keczei Borbála volt, tehát Bartsai János is Keczei-jusson birtokolt (Vö. Nagy Iván: *i. m.* XI. 276).

³⁸ Vö. Nagy Iván: *i. m.* III. 87 és Lukinich Imre dr.: *A Bethleni gr. Bethlen család története*, 516.

³⁹ Vö. a „*Regestrum possessorum horumque jobbagionum et inquilinorum in superiori processu comitatus Kolos*“ feliratú jegyzékkel (E. M. i. h. Kalotaszegi csomó.).

⁴⁰ E. M. Rátz Krisztina conscriptioja. 621—22.

ide- és más faluból való jobbágyok „az régi öreg emberektől hallották, hogy itt... lett volna Rátz-jószág, de melyik volt és hol, azt nem tudják.“ Hogy a birtok-elaprózódás egy-egy ilyen kicsi faluban milyen mértékű volt, azt mutatja a falu birtoklástörténetéből ismert egyik legutolsó adat. 1826-ban gr. Csáky János és felesége, gr. Bethleni Bethlen Rózália gyermekei, József és Rózália, férj. br. Branyicskai Jósika Jánosné, anyjuk halála után megosztóznak minden ingó és ingatlan vagynon. Az osztozás alkalmával az almási nyíllal többek közt *Bábony* is gr. Csáky Józsefnek jut, de az örökös itt mindössze egy elpusztult malom-helyet, 1 holdnyi szárazföldet és 189 hold 734 öl erdőt kap. Ez pedig a falu határának alig egynolcad része.⁴¹

Természetesen a világi birtokosok mellett a falu két egyházának, a reformátusnak és görög katolikusnak is, volt és van ma is birtoka. Mikor 1754-ben a ref. egyház földjeit összeírják, 5 darab 26 mérős szántóföldet, 2 darab 3 szekér szénára való szénarétet vallanak a tanuk az egyház tulajdonának. A birtokosok azonban azt az időt, mikor a református egyház elpusztult, felhasználták arra, hogy az egyház birtokából is foglaljanak a maguk számára. 1754-ben pl. egy Kardos Flóra nevű rumén jobbágy lakik a falu református papjának a telkén, egy darab földet pedig, amelyet eredetileg az egyház számára dézmáltak, most Toroczky Péterné jobbágyai használnak és fizetik róla asszonyuk számára a dézmát. A birtokosság, helyesebben az annak érdekeit képviselő tisztartó vagy udvarbíró, mint annyi más helyen, mit sem gondolva a közösségi érdekekkel, csak a maga hasznát kereste, és így adott példát az érdekkörébe tartozó jobbágy- és zsellérlakosságnak az egyéni önzésre és a saját anyagi érdeknek a közösség rovására való érvényesítésre.⁴²

II.

A népiségtörténet iránti divatos érdeklődés e szélsőségekbe kielégő korában sem térhetek ki olyan kérdések elől, amelyek népiségtörténeti érdekességek. Meg kell tehát vizsgálnom: milyen fajú népek köréből kerültek ki e község lakosai, és milyen népiségtörténeti változáson ment át a község lakossága évszázadok folyamán.

A községnek nevet adó legrégebbi lakosságnak valamilyen szláv népet tekinthetünk. A helység nevének legrégebbi okleveles alakja (*Babun*) ugyanis arra mutat, hogy ez az alak a szláv *Babin*-ből a magyar nyelv keretén belül fejlődött *Bábun*-ná, és ebből a második szó-

⁴¹ E. M. Gr. Csáky Rózália conscriptioja. 1826. Egyébként a szabadságharc nyomában bekövetkező úrbéri kárpótláskor is e jószág még a Csákyak kezén volt. Ekkori tulajdonosa gr. Csáky György [Vö. v. Grimm A. Josef: *Das Urbarmalwesen in Siebenbürgen*. Wien. 1863. *Namen-Verzeichniss* 72 (193)].

⁴² Hogy e törekvés valószínűleg a gazdaság vezetői (tisztartó, udvarbíró stb.) részéről indult ki, az onnan látható, hogy amit a ref. jobbágyság az XVIII. században három ízben az egyház számára kér, maguk a birtokosok megadják.

tagban fellépő *u o* változással *Bábon*-ná. A népnyelv ezt az alakot őrzi maig is, csak a köznyelvben él a falu neve *Bábony* alakban.⁴³

Mikor és milyen körülmények között tűnt el ez a régi szláv lakosság a faluból, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy a XIII. század végén a falu már magyar lakosságú volt. A magyarság itteni megjelenése még ennél sokkal korábbi időpontban történhetett. Bábony környéke ugyanis arra a területre esik, amelynek irányában a magyarság már a honfoglalás korában kitolta az általa birtokba vett terület határait. Az előbb említett püspöki tizedlajstromban e község a kalotai főegyházmegye területén mint a váradi püspökség legkeletebbre eső tartozéka szerepel; ez megint csak arra mutat, hogy e községet és vidékét már akkor megszállták a honfoglalók, amikor az erdélyi püspökség még ki sem alakult. E község középkori magyar voltára mutat az a körülmény is, hogy e helység 17 más nyugat-kalotaszegi faluval⁴⁴ együtt még 1640 táján, sőt 1679-ben is azok közé a falvak közé tartozik, amelyekből minden ember (jobbágy), aki zabdézsmát nem tud adni, 6—6 dénárt ad a gyalui várhoz mint olyan szolgáltatást, „kit keresztyén pénznek hínak”.⁴⁵ Keresztyén pénzt csak a magyar falvak fizettek, mert a görögkeleti szlávokat, vagy a ruméneket nem tartotta a középkor keresztyéneknek.

Nehéz és megoldhatatlan feladatra vállalkoznám, ha csak a körvonalait akarnám is vázolni annak a népiségtörténeti változásnak, amely a falu jelenlegi népiség-állapotát eredményezte. Az előbb mon-

⁴³ A falu neve 1434—1524 között mintegy tizenötször *Babon* és egyszer, 1471-ben *Babony* alakban fordul elő az oklevelekben. Ilyen helynevet egyébként a magyar nyelvterület más részeiről, Borsod, Ugocsa és Somogy megyéből is ismerünk (Vö. Csánki I. 168, 431 és II. 588; Pesty Frigyes: *Magyarország helynevei* 34; *Helységnevtár* 1913; *Hazai okm.* VI. 100; *Anjou Okm.* III. 284). Így hívtak egykor Kunszentmiklós közelében egy ma már elpusztult falut is (Pesty: i. m. 34); ennek neve Benke István szerint a város határnevei közt a legújabb időig fennmaradt (Nyr. IV. 382). — Magának a *Bábony* névnek legrégebbi előfordulását 1279-ből ismerem abból az oklevélből, melyben Nagy Lajos a turóci Zococh és Wyfalu birtokot csereképpen Récsnek és fiának adva, a határt leírja (...prima meta procedit a parte occidentali de magna silua per fluvium *Babonig* et cadit in aquam Turoch. Fejér: *Cod. Dipl.* V:1—II. 546). Megjegyzem, hogy az itt szereplő *Bábony* nyilván összetett alak; második tagjában a kihalt *igy: ügy* „fluvius” szó áll. — Magára a helynév alakulására nézve meg kell jegyeznem, hogy a szláv *Báb* vagy *Bába* személynévből és a szláv *-in* személynévi helynév-képzőből alakult; eredeti jelentése tehát *Bábáé* vagy *Bábé* (azaz egy Bába vagy Báb nevű ember birtoka) volt [Igy Moór Elemér, *Népünk és Nyelvünk* IX (1937). 121—2.]. — Valószínűtlenebb a Knieszsa István magyarázata; ő magyar származásúnak tartja a helységnevet (Vö. Szabó István: *Ugocsa megye* 280.). A község mai rumén népnyelvi alakja: *Bab'iu*.

⁴⁴ E falvak sora a következő: 1. Sálvására (Sárvásár), 2. Zentelke, 3. Nyárszó, 4. (Kalota) Szentkirály, 5. Mogyorókereke, 6. Jákótelke, 7. Damos, 8. (Magyar) Valkó, 9. (Magyargyerő) Monostor, 10. Deréte, 11. Remete (elpusztult község Bánffyhunяд mellett), 12. Ketesd, 13. *Bábony*, 14. Farnos, 15. Kis Petri, 16. (Gyerő) Vásárhely, 17. Sztána, 18. Bikalja (Magyarbikal).

⁴⁵ Az 1640 körüli forrás a kolozsvári állami levéltárban, az 1679 i az E. M. gr. Bánffy I. Nemz. lt. „Gyalu” csomójának urbariumai között található.

dottak azonban azt mutatják, hogy a falu a késő-középkorban magyar lakosságú volt. Még mikor 1666-ban a később szerencsétlen véget ért Bánffy Dénes birtokait összeírják, Bábony több kalotaszegi községgel együtt a magyar falvak között szerepel.⁴⁶ Ez természetesen nem bizonyítja azt, hogy ekkor lakossága még kizárólag az volt, de előbbi népiségtörténeti állapotára kétségtelen fényt vet. Úgy látszik azonban, hogy a falu népiség-képének gyökeres megváltozása éppen a XVII. századi török-tatár pusztítások és a XVIII. század eleji kuruc harcok nyomán következett be. Az azonban kétségtelen, hogy a XVIII. század elején már magyar és román lakosságú e község. A XVIII. századból ismert jobbágynevek útmutatása és más, okleveles források alapján úgy látszik, hogy a község lakossága Kalotaszeg más falvaiból (Farnos, Daróc), a Körösvidékről, Ugrocáról, Tóttelkéről, a Szilágyságból,⁴⁷ sőt Moldovából frissült fel főként román fajú bevándorlókka. Ezek közül némelyik csak átmenetképpen lehetett itt addig, míg a birtokosok gazdasági érdeke vagy más körülmény egyiket-másikat rá nem kényszerítette a más községben való megtelepülésre. Az újabban egykezésre hajló lakosság magyar és román eleme között a lélekszám aránya belátható időn belül nem sokat változott, úgyhogy a románság a múlt század közepétől mindmáig megtartotta $\frac{2}{3}$ -os többségét. Az alábbiakban itt adhatom a község lakosságának sokban hiányos számhásonlítás táblázatát. E táblázat üresen maradt számoszlopait a rendelkezésre álló adatok hiányos és egyoldalú volta miatt nem tudtam kitölteni, illetőleg minden szempontból teljessé tenni.⁴⁸

⁴⁶ „Kalottha szegben lévő magyar faluk, kiknek zab-dézmájok minden esztendőben az gyalui várhoz szokott járni: Gerő Vasarhely, Kis Petri, Ketesd, Mogyoro Kereke, Damos, Magyar monostor, Sár vasara, Farnos, Bábony, Szent Király, Jako Telke, Nyarszó, Sztana, Bikaly, Remethe, Zentelke, Valko, Derete“ (E. M. Gr. Bánffy I. Nemz. It. Gyalui csomó. Bánffy Dénes gyalui uradalmának összeírása. 1666).

⁴⁷ Pl. a bagolyfalvi szökött jobbágyok között 1731-ben és 1753-ban is említik Mizga v. Mizgáj Lukát, aki az utóbbi említés szerint „ennekelőtte jóval szökvén el, most Kolozs vármegyében Bábonyban lakik, de ki földin nem tudjuk, — vallják a tanúk — úgy fiairól sem bizonyost nem tudunk; különben házos ember“ (E. M. i. h. Krasznai csomó).

⁴⁸ A táblázat a következő források felhasználásával készült: 1733: Transilvania XXIX (1898). 194. — 1750: I. h. XXX (1901). 285. — 1760—62: Cioban Virgil: *Statistica Românilor ardeleni*. Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj. III (1924—25). 631. — 1762—64: *Specificatio. Quot familiae in integro Principatu Transylvaniae existant etc.* (E. M. Gr. Kemény József: *Cartophilatium Transylvanicum*. Tom. III.). — 1831: *Consignatio Statistico-Topographica singulorum in Magno Principatu Transylvaniae existentium Locorum Civitatum item et oppidorum ut et Ecclesiarum etc.* 14. — 1850: E. M. Mike Sándor gyűjteménye. *Helységek nevei. Ortschafts Register* (Statistica Transylvaniae 1850.). — 1854: *Erdély nagufejedelemséget illető Országos Kormánylap* (Három nyelvű) 1854. évf. II. oszt. 91. — 1873: *Helységnévtár* 1873. 46. — 1900: Stat. Közl. Új Sorozat II, 824—5. — 1913: *Helységnévtár*. 1913. — 1937: Saját adatgyűjtésem.

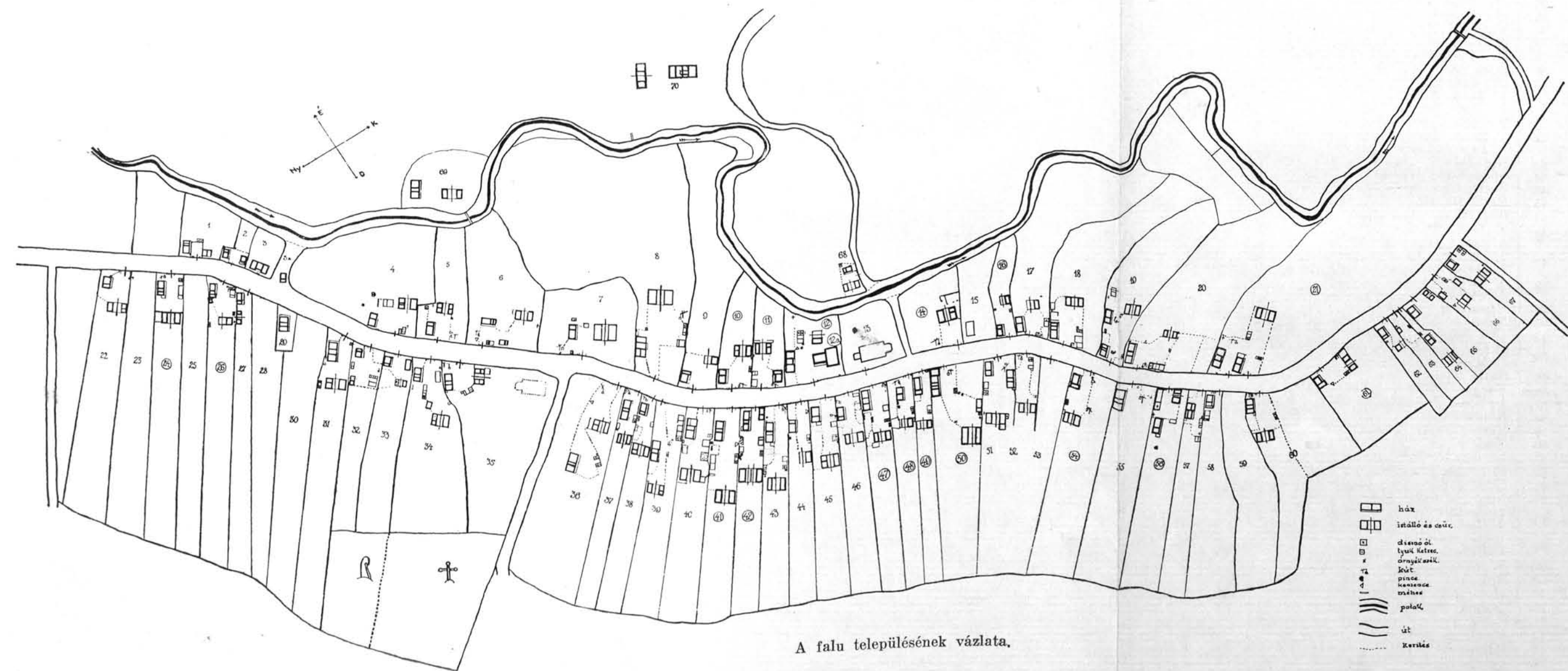
A falu számhasználtási adatai.

Év	Összes	Magyar	Római	Zsidó	Gigány	Más nemz.	Ref.	Róm. kat.	Gör. kat.	Izraelita	Hivó
	lakosság						vallású				
1733	—	—	11	—	—	—	—	—	11(?)	—	—
1750	—	—	83	—	—	—	—	—	83	—	—
1760—62	—	—	22	—	—	—	—	—	22	—	—
1762—64	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1831	120	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1850	254	84	144	—	—	26	—	—	—	—	—
1854	254	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1873	260	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1900	235	73	162	—	—	—	68	1	162	4	—
1913	309	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1937	308	108	183	—	14	—	96	7	183	—	5

A térkép sorszáma	A telektulajdonos neve	Férfi	Asszony	Fü	Leány	Összesen	Megjegyzések
1.	Bălaj Iuon — — — — —	1	1	3 ¹	1	6	1 Egyik fia szolgál Alsófüldön.
2.	Chiş Gheorghe — — — — —	1	1	1	—	3	
3.	Állami iskola — — — — —	1	—	—	—	1	2 Almásról származó kovács; róm. kat.
3/a	Kovács Károly ² — — — — —	1	1	3	2	7	
4.	Mărginean Todor — — — — —	1	1	—	—	2	3 Az előbbi fogadott fia.
4/a	Mărginean Iuon ³ — — — — —	1	1	1	1 ⁴	4	
5.	Văcar Stefan Chiţui — — — — —	1	1	—	1	3	4 Más faluból való szolgál.
6.	Moga Nicolae — — — — —	1	2	2 ⁵	—	5	
7.	Brândaş Anica ⁶ — — — — —	—	—	1	2	3	5 U. a.
8.	Agrijan Iuon ⁷ — — — — —	1	1	1	2 ⁷	5	
9.	Brândaş Anica ⁸ — — — — —	—	—	—	—	—	6 Özvegy két unokájával.
10.	Eszes Márton Marci — — — — —	1	1	—	1	2	
11.	Eszes Feri Jancsi — — — — —	1	1	1	—	3	7 Szolga más faluból.
12.	Nagy János ⁹ — — — — —	1	1	2	—	4	
12/a.	Ref. iskola és templom — — — — —	—	—	—	—	—	8 Lakatlan telek.
13.	Gör. kat. templom — — — — —	—	—	—	—	—	
14.	Eszes Jankó ¹⁰ — — — — —	—	—	—	—	—	9 Tordáról való lévita-tanító.
15.	Eszes Márton Marcikó — — — — —	1	1	—	—	2	
16.	— Kador Márton Tridus — — — — —	1	1	—	1	3	10 A telken csak csűr van.
16.	— Valkai János — — — — —	1	2	1	—	4	
17.	Tap Mitru — — — — —	1	—	—	—	1	11 Egyik más faluból való román szolgál.
18.	Balmoş Nicolae — — — — —	1	1	3	1	6	
19/a.	Balmoş Iuân — — — — —	1	1	6	—	8	12 Egy házbán laknak.
19/b.	Cordiş Iuon — — — — —	1	1	2	1	5	
20.	Raita Nicolae — — — — —	1	1	—	1	3	13 Az előbbinek Magyar- gyerővásárhelyről való veje.
21/a.	Bódizs János — — — — —	1	1	—	—	2	
21/b.	Bódizs István — — — — —	1	1	1	—	3 ¹¹	14 Üres telek.
22.	— Eszes János Dézsi ¹² — — — — —	1	1	—	—	2	
22.	— Kalló Majoros Márton ¹³ — — — — —	1	1	1	—	3	15 U. a.
23.	Moldovan Iuân Iacob ¹⁴ — — — — —	—	—	—	—	—	
24.	Eszes Ferenc Dézsi — — — — —	1	2	3	3	9	16 Bánffyhungyadról beköltözött szűcs.
25.	Cote Todor ¹⁵ — — — — —	—	—	—	—	—	
26.	Török Márton ¹⁶ — — — — —	1	2	—	—	3	
27.	Suciu Vasile — — — — —	1	1	—	—	2	
28.	A ref. egyház — — — — —	—	—	—	—	—	
29.	Az állami iskola — — — — —	—	—	—	—	—	
30.	A gör. kat. egyház — — — — —	—	—	—	—	—	

A térkép sorszáma	A telektulajdonos neve	Férfi	Asszony	Fü	Leány	Összesen	Megjegyzések
31.	{ Pascalău Gavrilă — — — — —	1	1	2	1	5	
	{ Mocan Maria ¹ — — — — —	—	1	2	—	3	¹ Özvegy.
32.	Vacăr Todor Tap — — — — —	1	2	1	—	4	² Idegenből való
33.	Ilie Iuon — — — — —	1	1	—	—	2	szolga.
34.	Muntean Gavris — — — — —	1	1	2 ³	—	4	³ Egyik idegenből
35.	Muntean Iuon — — — — —	1	1	—	—	2	való szolga.
36.	Văd. lui Raita Nicodim — — — — —	1	1	—	—	2	
37.	Moldovan Iuon Todor — — — — —	1	1	—	1	3	
38.	Urs Iuonaş — — — — —	1	1	1	1	4	
39.	Cote Todor — — — — —	1	1	1	2	5	⁴ A 38 alatti apja.
40.	Urs Iuon ⁴ — — — — —	2	2	1	—	5	⁵ Keresdről idehászodott
	{ Varga István ⁵ — — — — —	1	1	2	—	4	vő; bérben lakik.
41.	{ Eszes István Dézsi — — — — —	1	1	—	—	2	⁶ Csáki János idegenből
	{ Eszes István ifjabb — — — — —	1	1	1 ⁶	1	4	való nevelt fiu.
42.	{ Eszes István idősebb ⁷ — — — — —	1	1	—	—	2	⁷ Melléknevei: Ka-
	{ Eszes János Náni — — — — —	1	2	—	2	5	tona, Hívó, Ibi.
43.	Raita Iuă Bopău — — — — —	3	4	1	—	8	
44.	Suciu Iuon Hurdău — — — — —	2	2	1	—	5	
45.	Raita Gheorghe Petruca — — — — —	1	1	—	—	2	
46.	Raita Rozalia ⁸ — — — — —	—	2	1	1	4	⁸ A R. Iosif özvegye.
47.	Özv. Eszes Jánosné Kis — — — — —	—	1	2 ⁹	—	3	⁹ Egyik idegenből
48.	{ Eszes Ferenc Pistiék — — — — —	1	1	—	1	3	való szolga.
	{ Eszes János Ferié — — — — —	1	1	—	1	3	
49.	{ Daróci György — — — — —	1	1	1	—	3	
	{ Daróci János ¹⁰ — — — — —	1	1	—	1	3	¹⁰ Feleségét Csontle-
50.	{ Eszes István Marcikó — — — — —	1	1	2	2	6	ves Katinak hívják,
	{ Eszes Jankó — — — — —	1	1	1 ¹¹	—	3	¹¹ Szolga Csizsérrel;
51.	Pascalău Zaharia — — — — —	1	2	1 ¹²	—	4	rumén.
52.	Muntean Nicolae — — — — —	1	1	1	1	4	¹² U. a.
53.	Urs Iuon ¹³ — — — — —	—	—	—	—	—	¹³ Üres telek; e
54.	{ Eszes László Jankó — — — — —	1	1	1	1	4	gazdái.
	{ Mihók János ¹⁴ — — — — —	1	1	1	1	4	¹⁴ Nagypetriből való
55.	Raita Todor Lioni — — — — —	2	1	—	—	3	vő.
56.	Varga János — — — — —	1	1	1	1	4	
57.	Balmos Todor ¹⁵ — — — — —	1	1	—	—	2	¹⁵ Felesége a Regát-
58.	Răncan Andrei — — — — —	1	1	—	—	2	ból való; kereskedő.
59.	Eszes Ferenc Jancsi ¹⁶ — — — — —	—	—	—	—	—	¹⁶ Üres telek.
60.	Văd. lui Nimet Nicolae — — — — —	1	2	2 ¹⁷	—	5	¹⁷ Mindkettő lelenc-
61.	Kudor János — — — — —	1	1	1	—	3	gyermek; fizetésért
62.	Filip Gavrilă — — — — —	1	1	—	—	2	tartják. Vejével
63.	Filip Todor — — — — —	2	2	—	—	4	lakik.
64.	Nimet Anisia — — — — —	—	1	—	2	3	
65.	{ Raita Petru — — — — —	2	2	—	—	4	
	{ Raita Oanea — — — — —	1	1	2	—	4	
66.	{ Brândas Iuon — — — — —	1	3	2	—	6	¹⁸ Tulajdonképpen
	{ Brândas Gheorgita ¹⁸ — — — — —	1	—	—	—	1	a 67-en épült há-
67.	Brândas Nicolae — — — — —	1	1	—	1	3	zacskában lakik.
68.	Brândas Iuon — — — — —	1	—	—	—	1	Elvált ember.
69.	Vacăr Niculae — — — — —	1	1	1	1	4	
70.	Ceascai Niculae (Kula) — — — — —	1	1	—	—	2	
71.	Raita Todor ¹⁹ — — — — —	1	1	1	4	7	¹⁹ Innen kezdve a térké-
72.	Muntean Todor lui Cioacii — — — — —	1	1	—	—	2	pen fel nem tüntetett
73.	Mitruj Mócsi ²⁰ — — — — —	1	1	3	2	7	telkek tulajdonosai kö-
74.	Petrus Todor ²¹ — — — — —	1	1	1	1	4	vetkeznek.
75.	Varga Todor — — — — —	1	1	2	4	8	²⁰ A Szilágyságból való
76.	Varga (?) Pavel — — — — —	1	1	—	—	2	vincellér.
77.	Özv. Barabás Miklósné — — — — —	—	1	—	—	1	²¹ Innen kezdve cigány-
78.	A ref. egyházkerület tanyája — — — — —	2	1	3	1	7 ²²	putrik tulajdonosai

¹⁹ Innen kezdve a térképen fel nem tüntetett telkek tulajdonosai következnek.
²⁰ A Szilágyságból való vincellér.
²¹ Innen kezdve cigányputrik tulajdonosai.
²² 74-76 következnek.
²³ Mindannyian más faluból való, nem állandó lakosok.

A falu településének vázlata.

III.

A régebbi korok adatokban szűkölködő területéről az utóbbi évtizedek és főként a jelen közvetlen közelről megfigyelhető világába lépve, már sokkal biztosabb talajon mozoghatunk. Nem lehet céлом e kicsiny világ gazdag, ezerfelé ágazó kérdésszövedékét a maga teljességében megvizsgáлом és leírom, e helyett csak egy részletét, az emberi élet anyagi alapjaival legszorosabb összefüggésben levőt, a település kérdését vizsgálom meg azoknak az adatoknak alapján, amelyek a Református Teológia bábonyi munkatáborába 1936 és 1937 nyarán működő falukutató osztagának közösségi munkája és saját személyes megfigyelésem révén gyűlte össze.⁴⁹ E célkitűzés alapján előbb a tájban elhelyezkedő falu képét igyekszem megrajzolni, majd pedig az egyes telkeken megfigyelhető telepedés-formákat ismertetem. A ház építése és berendezése az a harmadik kérdéscsoport, amelyet még e tanulmányomban felölelek. Röviden szölok a temetőről is.

1.

Maga ez a kicsiny, viszonylag eldugott, de néprajzi szempontból éppen azért érdekes falu a Meszes-hegységnek a Kolozs-Almási és a Bihar-hegység felé lejtő hegyeitől alkotott kis völgyben fekszik úgy, hogy nehéz eldöntenünk, melyik hegység vidékéhez is tartozik (1. kép). A völgyön keresztül folyik a térképen *Bábony-patak* névvel jelzett kis folyóvíz. E patakocskának a felső része jelenleg a falu közepéig mély, szárazon álló időszakos vízfolyás, csak innen, az itt fakadó bővizű forrásból telik meg vízzel annyira, hogy száraz nyárban is mosásra, bivaly- és gyermekfürdőzésre elég vizet szolgáltat. Régebben malmot is hajtott a *Patak*, ahogy a bábonyi magyarok nevezik, az öreg Eszes Jankó malmát. Ma a malom már dűledező rom. Csak sírfelé hajló gazdájának csökönyös ragaszkodása tartja fenn még ideig-óráig — dologtalanul. Az éger- és fűzfáktól buján szegélyezett patak völgyét két oldalt erdős hegyek kísérik. A völgyben lakó em-

⁴⁹ A falukutató csoport munkájára vonatkozólag l. *Az első munkatábor* című ismertetést a Hítel 1937. évf. 51—65 lapján. L. még i. h. 1938. évf. 20. — A közösségi munkában résztvettek közül is ki kell emelnem a térkép-vázlatok készítőit. Balla Pált, Kiss Ernót és Kovács Gyulát. A fényképfelvételeket ez utóbbi, meg Csapó Ernő és Tóth Kálmán készítette. A néprajzi vázlatokat a helyszínen Kós András rajzolta és Székely Pál meg Kállay Ernő készítette elő tussal a nyomdai sokszorosításra. — Ezúton is köszönetet kell mondanom Kós Károlynak és Kós Baláznak, akik több ízben is szíves vendéglátásukkal lehetővé tették számomra a helyszíni tanulmányozást. A váralmási ref. egyházközség lelkesének, néhai Csűrös Józsefnek szívessége az egyházközségre vonatkozó adatok megismeréséhez segített hozzá. Neki és Nagy János bábonyi igazgató-tanítónak több szó- és írásbeli útbaigazító közlést köszönhetek. — Megjegyzem, hogy külső okok folytán a teológia nincs birtokában az itten gyűjtött anyag egy részének. A ház- és telek-rajzok nehányában ezért nem adhatok pontos méreteket.

ber tekintete csak e hegyek legmagasabb pontjairól szabadulhat ki ebből a félreeső, zárt világból. A *Szőllők* tetejéről a Bihar-hegység egyik csúcsát, a Vlegyászát (1842 m), a *Széktetőről* vagy a *Kölesáj* legmagasabb pontjáról pedig a Meszes tisztásokkal tarkított vonulatából a Gerebent láthatjuk kiemelkedni.

Lent a völgyben, nagyrészt a patak jobb partján elterülő község település-forma szempontjából jellegzetes példánya a szabályos települések közé tartozó ú. n. soros vagy utcás településnek.⁵⁰ Az elszórt település-csoportokat leszámítva, e település törzse jelenleg egyetlen egy, egy kilométernél valamivel hosszabb utcából áll; ez az utca egyzersmind a Váralmás felé vezető kis forgalmú megyei útnak is részét teszi. Ez az utcás falu jelenlegi alakját egy régebbi, kisebb magból kiindulva, hosszanti irányba való terjeszkedéssel, sárgadzással nyerte. Ez a mag a 8—13 és 36—49 telket magába foglaló település-rész lehetett. E területre esik a község református egyházközségének 1752—53-ban „a régi fatemplom helyén ugyan fából csinált új temploma is“;⁵¹ tehát ez feltétlenül régi rész. De a telekosztódás is nyilvánvalóan ezen a területen folyik a legrégebben, hiszen a legsűrűbben itt sorakoznak egymás mellett a telkek. Ma e területre esik a görög-katolikus rumén templom is, de ennek az egyháznak előbbi temploma a 32. sz. telken, tehát a régi faluhelyen kívüli területen volt. A község természetes fejlődési iránya az út mentén terpesztette tovább a falut. A *Patak* szűk völgye a balparton meredeken emelkedő *Táblákkal* és a jobb parton lágyan lejtő erdős oldalakkal a gyenge emberszaporulatot az útmenti terjeszkedésre készítette. Azonban a település régebben a Patak balpartjára is kiterjedt. A mai 68—70. telkek táján a mult század 60-as és 70-es éveiben a község egyik férfiágában kihalt családjának, a Sáfár-családnak, egy Pataki Mihály nevű embernek, az Eszesek egyik ágának⁵² és másoknak volt itt telke. Mintegy 10—13 telekből álló lehetett ez az elenyészett, helyesebben 3 telekre összezsugorodott település-rész. Ezen a parton még csak a dombok között, az *Árokban* van két és a *Szőllőben* egy vincellér-telek. Hogy a balparti település összezsugorodásának mi lehetett az oka, nem tudjuk biztosan; valószínű azonban, hogy összefüggésben van két magyar család, a Debreceni- és a Sáfár-család, fiúágának kihalásával és a faluban is kezdődő születés-csökkenéssel.

A falunak mai településképe szempontjából jelentős fejlődése tehát az útmeneti település előbb jelzett magjából kiindulva, továbbra is hosszanti irányban tolta és tolja kiejebb és kiejebb a belső terület határvonalait. A mult század 60—70-es éveiben a község belső területén levő telkek szélső határa elérte a mai település-vázlaton látható 4.,

⁵⁰ E település-formára nézve l. Bátky Zsigmond: *A Magyarság Néprajza* I, 124 kk.

⁵¹ Inventarium a Kalotaszegi ref. egyházmegye levéltárában. — L. még Erdély XXXV (1938). 20.

⁵² Ez ágnek ma a faluba visszahúzódott utódait még mindig a *Parti* megkülönböztető névvel illetik.

21., 31. és 56. számmal jelzett telkek szélső határát. Csak azóta, részben a balparti település-részek megszűnte, részben a lakosság szaporodása miatt keletkeztek a vázlaton 1—3/a, 22—27. és 57—67. számmal jelzett telkek. Ezek közül az 57—67. számúak az eredetileg 56. telekhez tartozó földre épültek; e terület csak a tagosítás után, a 90-es években, az 56. számú telek-tulajdonos családjának elszegényedésével vált telepedés-hellyé.

Meg kell még említenem, hogy a falutól teljesen különálló részen, közvetlenül a *Cigányok kútya* és a *Cigányoknál az irtás* tájékán van a cigányság 3 „lakóhelyből“ álló kezdetleges telepe. E hely a falusiak szerint egy kb. 10 lakóhelyből alakult cigánytelep összezsugorodásából keletkezett. A cigányság itt, e faluban nem tudott jelentős települési tényezővé alakulni (2. kép).

2.

Az egyes telkek telepedésformája a jellegzetesen erdélyinek ismert forma.⁵³ A szabályos (soros) falutelepülésnek megfelelőleg az egyes telkek és rajta a lakóház, meg a többi épületek elhelyezésében is a következő szabályszerűség tapasztalható: a ház szinte kivétel nélkül hosszanti tengelyével az utcára merőlegesen áll. A csűr az udvart úgy zárja be, hogy a ház tengelyére szintén merőlegesen, az utcával pedig párhuzamosan helyezkedik el. Az ól vagy a ház udvar felőli vége és a csűr közötti szabad helyen van, vagy a ház udvarra nyíló ajtajával szemben a telek másik oldalához lapul. Egészen szórványos eset az utcával párhuzamosan épített ól vagy kamra. A magyar telkeken e telepedésforma a kizárólagos. Ez alól a magyar telkek közül csak a közeli Farnosról beházasodott Kudor János telke (61 sz.) kivétel. Itt viszont a telek hátrafelé való erős emelkedése magyarázza meg a csűr szemben való elhelyezését; a szokásos telepedésforma megtartása ebben az esetben a csűrt a csapadék befolyásával rongálta és állat meg egyéb gazdasági kellékek tartására nézve alkalmatlanná tette volna. Egy-egy rumén telepedésnek a megállapítható szokásos telepedésformától való eltérése néha a szegénységgel járó jobb terület-kihasználási törekvéssel magyarázható (1—2 sz. telek). Vannak azonban esetek (27., 32., 36., 65.), amikor az ettől való eltérést vagy egyénies telepedés-törekvés vagy a telepedőben élő más, elűtő néprajzi jellemvonás eredményének kell tekintenünk.⁵⁴

A telken legalább két rész jól megkülönböztethető. Egyik a legtöbb esetben teljesen zárt udvar, a másik a teleknek gyümölcs-, vetemény- és széna-termesztésre alkalmazott része: a kert. A telkeket csak az utca felé, meg a zárt udvar oldalrészén veszi körül mindig *kert* (ke-

⁵³ Erre vonatkozólag l. *A Magyarság Néprajza* I. 134 kk.

⁵⁴ Teljesen különálló eset a Varga János telke (56. sz.); ez t. i. nemes telek és mint ilyen természetesen különálló telepedés formát őriz.

rítés), azon túl gyakran elmarad, úgyhogy a kertek között megjelölt határ nincs. Mivel ez az eset szinte kizárólag csak a hosszan elnyúló telkek esetében figyelhető meg, nyilvánvaló, hogy a kerítés elmaradása gazdasági okra, takarékoskodásra vezethető vissza. A telkek közötti kert leggyakrabban ágból font és szalmával fedett sövénykerítés, ritkábban rovátkolt, vésett oszlopok közé tett rakófékből alkotott. A telket az utcafelé elhatároló kert legtöbbször ez utóbbi módon készített telekkerítés; gyakori a kezdetlegesebb, néha városiasabb lécz-, sőt újabban egészen ritkán a deszkakerítés is (3—4. kép). Az udvarra bevezető kapu legkezdetlegesebbje, a fonott sövény kapu, csak az újabban épült részek egyik egészen szegény tulajdonosának telkén figyelhető meg. Legáltalánosabb azonban a *levél-kapu* a mellette levő kis *ajtóval* (11., 15—18. kép). A levél-kapu sasoszlopai legtöbbször simára faragott cser- vagy tölgyfa-oszlopok, de nem ritka a felsővégek körvonalának díszesebb megfaragása, egyszerűbb vésett díszítések (*forgó, félforgó, csillag, kereszt* stb.) alkalmazása az oszlopok tetszetősebbé tételére (12. kép). A levélkapu közép-oszlopocskáját elég változatos mértani formákra faragják ki (12. kép). A többi kalotaszegi falu kapu-közepeinek díszességétől és változatosságától a bábonyiak faragó-művészeite messze áll. Az egyszárnyú levélkapu mellett nagyon ritkán már a két-szárnyú kaput is láthatni. Ez a kapuforma egészen új és nyilván csak városi minták utánzása révén került ide. A sövénykapuhoz sövénykiskapu, a levélkapuhoz pedig két kapubálvánnyal épített, rendesen fedeles *ajtó* csatlakozik. A széles kapuoszlop, meg a szemöldökfa felületeit legtöbbször díztelenül hagyják, de nem egy esetben merev virágfüzér díszekkel igyekeznek tetszetősebbé tenni (14., 15., 17., 18. kép). E díszítések különösebb művészi ízlésről sohasem tanúskodnak. Egyetlen rumén kiskaput, a Balmoş Nyikulájét, említhetjük meg, mint amely évszámmal (1905) ellátott kettőskereszt díszével egyszerűségében is ízléses népi alkotás (16. kép). A kiskapu fedele is sokszor lehullott már helyéről. A megmaradtak közül egyetlen rumén kapu zsendelyes fedélszerkezetének formái árulnak el némi lendületet (13. kép). Szerkezetileg legszebb, legarányosabb kapu az egész faluban a református templom cinterem kapuja; ez még most, az új templomiskola felépítése után is, a mult itt felejtett darabjaként összhangosan simul bele az új környezetbe (8. kép).

A kapun ma vas- vagy fakilincs van; egyedül az említett református cinterem-kapun látható még egy ma már használatból kimenő régies reteszkes zárfa. E típus ép példányait a 83 éves Eszes Jankó malmán és gabonásán találtam meg több példányban. A malom egyik melléképületén ilyenfajta tolózár mintegy biztosítékul egy ajtón kettő is volt. Mindenesetre e néhány még megmaradt példány régi, ma már halálra ítélt zár-típust őrzött meg (9—10. kép).

3.

A kapun belépve, az udvarnak a ház előtt az utcakerítésig terjedő részén, gyakran kicsi virágos kertet találunk;⁵⁵ ezt az udvar felé léckerítés védi a háziállatok és a gyermekek kártevésétől. A háznak az udvarra nyíló ajtajával szemben,⁵⁶ vagy egészen elől, a leveleskapu mellett áll a nyári konyha (19. kép); ez tulajdonképpen egyszerű deszkatefel fedett szabad tűzhely kenyérsütő kemencével és üstmelegítővel (*katlan*).⁵⁷ A gazdasági épületek közül ritkán hiányzik a disznóól; ahol ez nincs meg, nagy szegénységre lehet következtetni. Még kevésbé hiányzik a *tyúkól*. Árnyékszék is található; ez hol kezdetlegesebb sövény, hol fejlettebb deszkázott falakkal körülvett építmény. A disznó- és a tyúkól vagy a ház vége, meg a csűr közti részen helyezkedik el, vagy — ritkábban — a házzal szemközt, a telek másik oldalán. Az árnyékszék, mely egyébként legtöbbször nagyon mérsékelt egészségügyi viszonyokat mutató környezetű, az udvar hátsó felében, a csűr előtt van.

Az udvar legkiemelkedőbb épülete a *csűr* (5—7. kép). Ennek elmaradása a legnagyobb szegénység jele. A faluban csak a cigányoknak, az idegenből fogadott vincellérnek és egy szegény családnak (63. sz.) nincs csüre. A többi telken bármilyen kezdetleges formában, de van csűr. Ez a gazdasági épület, mint már előbb is jeleztem, a házra merőlegesen és az utcával párhuzamosan zárja be hátrafelé az udvart. Legtöbbször olyan széles, hogy nem is kell az udvar-záródást egy kis sövény-, lé- vagy deszkakerítéssel pótolni. Igen gyakran mélyen benn fekszik a telekben. A csűr 2 vagy 3 részből áll. A 3 részből álló csűr esetében a közepütt lévő nyílt részhez, a csűr *főgygéhez* két oldalt egy-egy zárt rész csatlakozik (6., 7. és 20. kép.) Az egyik rész az egyosztatú *pajta* (istálló), a másik, különösen a nagyobb csűrök esetében két részre osztott: egy gazdasági eszközök tartására szolgáló *kamrát*, meg

⁵⁵ A kiskertben a következő virágok találhatók: *betonia* (*Petunia*), *öszirózsa* (*Callistephus chinensis*), *Katalinrózsa* v. *krizantín* (*Chrysanthemum* sp.), *szálvia*, *szalmarózsa*, *örögöld* (*Vinca minor*), *ibója* (*Viola odorata*), *gyöngyvirág* (*Convalaria majalis*), *búzavirág*, *görgina* (*Dahlia* sp.), *dália* (*Dahlia variabilis*), *söprű*, *tátinkó* (*Antirrhinum majus*), *kéklilijom* (*Iris germanica*), *fehérlilijom* (*Lilium candidum*), *díszfü* (*Miscantus sinensis*), *bözsike* v. *buzdug*, *boldogasszony-virág*, *viola* (*Matthiola incana*), *csüngő*, *köröksi rózsa* (*Tagetes vulgaris*), *kisasszonypapucs* (*Impatiens balsamina*), *romonyica* (*Chrysanthemum parthenium*), *magyarországi görgina* (*Dahlia* sp.), *nyárimuszkáta* (*Geranium macrorrhizum*), *babarózsa* (a *Geranium* egyik apró virágú faja), *németszékfü*, *rózsa* (*Rosa* sp.) *bokorrózsa*. — A növénynevek nagy részét Séra László gyűjtötte és határozta meg. A magam gyűjtötte néhány növény nevének meghatározását dr. Tulogdy János szíveségéncik köszönöm. Ahol a növény magyar neve után nem áll () ben a latin név, ott a név meghatározása valamilyen okból nem volt lehetséges.

⁵⁶ Természetesen a szegényebb telkeken sokszor a telek szűk volta miatt egészen megzavart telek-képpel találkozunk (L. 1—2, 39 és 63 sz. telket).

⁵⁷ Sok helyen a helyett csak a szennyes ruha szapulására és a disznóeledel főzésére szolgáló egyszerű *katlan* van.

egy gabonásfélét foglal magában. A két részből álló csűrt viszont csak a *csűr főggye*, meg az állattartáshoz szükséges *pajta* alkotja (5. és 20. kép). E csűröket régebben kétségtelenül borona-fákból rótták össze,⁵⁸ aztán meg agyagból, marhatrágyából és pelyvából összegyúrt tapasztó-anyaggal csapkodták be a közöket. Újabban azonban oldalt vájatos *egyenes* és *görbe sasok* közé tett, laposra faragott *rakófákból* állítják össze, mert így a kisebb fadarabokat is fel lehet használni. A *csűr főggyének* nevezett középső részt elől és hátul rendesen lécszerű fadarabokból készült, esetleg vesszővel be is font kapu zárja el. Az újabb csűrök deszkakapui a csűr főggye nyílását elől-hátul teljes magasságban elzárják.

A csűrre régebben is nagy fedélszerkezetet raktak; így tesznek ma is. Ez azért szükséges, mert aratás után a fedélszék alá hordották és hordják be a gabonát és a csűr főggyén hadarókkal *csépelették* ki. Ma a helyzet csak annyit változott, hogy cséplőgépet vonnak be ugyanoda és úgy végzik a cséplést. Minthogy ide rakott, búzakévék szekerekkel is bejárnak, illetőleg e részen keresztül viszik a szénát a csűr megetti szűrűs kertbe, a csűr főggye feletti tető valamivel magasabban ki van vágva, mint amennyire egy jól megrakott szekér ér. E szükség-hozta fedélforma nemcsak a régebbi szalmás-gazos csűrökön figyelhető meg, de az újabb zsindey-, vagy — még gyakrabban — cserepes csűrökön is megmaradt. A zsindeyes csűrök egyike itt is azt a hatalmas fedélszerkezetű kalotaszegi csűrformát ismerteti meg velünk, amelynek még hatalmasabb példányaival Kalotaszeg más magyar falvaiban is találkozunk. Az újabb cserepes csűrök a fedélszerkezet nagyságával már nem a régebbi karsú formát, hanem ezt a vaskosabb alakot követik. A csűrépítésben a falusiak közül a jobb módúak, magyarok és rumének egyaránt, szakítottak a régebbi építőanyagok (fa, vályog, szalma, zsindey) kizárólagos használatával. A háború után két nagygazda (Eszes Laci Jankó, Vacar Styéfán) csűrének alsó részét kőből, cementből, meg téglából építette, és csak a fedélszerkezet, meg a padolás készítésekor alkalmazott faanyagot. A két csűr fedőanyaga is cserép, illetőleg pala. Mindkét udvaron a hatalmas csűr mellett oldalt szerényen lapul meg a zsindeyyel fedett lakóház. Az állatok és a gazdasági kellékek megóvása fontosabb, mint az ember.

4.

Az udvarnak tehát nagyságra nem okvetlenül legfeltünőbb, bár az emberi lakás szempontjából legfontosabb építménye a *ház*.

Bábonyi népi építkezésének régi formáját az az 5–6 ház mutatja, amelyeknek mindenike még a jobbágy-felszabadulás ideje előtti korból való.⁵⁹ Mindenik boronafából rakott, vályoggal tapasztott, szalma-

⁵⁸ Erre mutat annak a néhány régi háznak az építésmódja, amelyről a következő fejezetekben lesz szó.

⁵⁹ Eszes István Katona 75 év körüli ember közlése.

fedeles építmény. Ezek közül a Varga János háza kétosztású, a Balmoz Juoné meg a Moga Nyikolájé három, az Eszes István Dézsié szintén három osztású (22—25. kép). A Varga-féle ház kettős beosztása egy kisebb és egy nagyobb lakrészre tagolja a házat; ilyenre a régebbi bábonyi építkezésben nincs példa (22. kép). Érthető is ez, hiszen a Varga-család a falu jelenleg egyetlen nemes eredetű, de teljesen elszegényedett családja,⁶⁰ az építkezésben némileg bizonyára a paraszt-építkezőktől elütő, külön utakon járt. Egymással teljesen azonos ház-típust őrzött meg a másik két rumén tulajdonos régi háza (23—24. kép). Bár e házfajta háromosztatú, lakás céljaira csak egy helyisége való. A bemenő a *pitvarba* (*tîndă*) jut be, innen jobbra ajtó nyílik egy szűk, sötét kamarába, balra pedig a lakószobába.⁶¹ Ez az egyik régi bábonyi ház-típus. E házfajnak a későbbi parasztépítkezésben is több példáját látjuk mind a magyar, mind a román építkezők között. Nem lehet tehát egyik nép-elem különleges építkezési formájának sem tartanunk. A másik háromosztatú ház-típus az Eszes István Dézsi házában tanulmányozható (25. kép). Ez az előbbtől elütő. Úgy látszik, tulajdonképpen két önálló háznak az egyesítéséből származott úgy, hogy az előbbi ház sötét kamráját szobává (*ház*) bővítették ki. E különálló és külön bejáratú házrész után hátrafelé esik a *pitvarból* és *házból* álló második lakrész.

Nem tekintve az újabb, egészen városi mintára épített vagy kereskedelmi célokat szolgáló részekkel (koresma, bolt) bővített házakat, Bábonyban még két házfajta található. Midkettő kétosztású ugyan, de elrendezése és az egyes részek rendeltetése részben mindkettő esetében más és más (59. kép).

Az egyik fajta épület tornácra szolgáló ajtaján előbb a *pitvarba* (B) lépünk be és onnan egy balkézre nyíló oldalajtón jutunk az utca felé eső ünneplő szobába, az *első házba* (A). A másik fajta ház két része viszont egymástól teljesen különálló. Itt az *első ház* (A) az utca felé néz, a hátulsó kicsiny, gyengén világított rész, a *kamara* (B) pedig hátra, az udvar felé esik. Amaz az otthonülő családtagok nyári és főként téli tartozkodó helye, emez pedig amellet, hogy különböző háztartási kellékek (zsír, szalonna, turó, ruha, vászon stb.) raktárhelye, egy belehelyezett heverővel (*ágy*) alvóhelyül szolgál többnyire a gazda és felesége számára. Ez a kamra úgy épül, hogy hozzáveszik e részhez a ház hátulsó felére eső tornác-véget is; így a kamrát nagyobbá teszik.

Kizárólag a szegénység házfajtája az egyetlen helységből álló ház (26. kép). Ilyet mindössze néhányat ismerek Bábonyból. Egyikben az öreg Raita Gyorgyika szalmafedeles boronaházában feltétlenül a régebbi egyosztatú bábonyi ház legtisztább alakja maradt ránk. A többi, két cigány viskó, a szőlőbeli vincellér háza és egy szegény rumén család deszkafedeles házacska már az újabb építésmód szerint épült.

⁶⁰ A családnak e faluban élő utolsó férfitagja, Varga János kerekességből, ennek fia cipészségből tengődik.

⁶¹ Itt is, meg a következőkben is, a rumén népi elnevezéseket csak részben tudom közölni, mert az erről Márton Gyulától készített jegyzetek sajnálatos, de itt nem részletezhető külső okokból nem állanak rendelkezésre.

A legrégibb tipust őrző öt házon egyben a régi bábonyi házak fedél-formáját is tanulmányozhatjuk. Magas fedélszékes, szalma-fedeles házak ezek. Kémény nincs rajtuk; a pitvarban levő hatalmas *langfogón* át távozó füst a kéménynélküli padlásról a szalmafedelen vajt füstlyukon át talál ki a szabadba. Ilyen szalmafedeles ház van néhány még ezen az öt legrégebben kívül is Bábonyban. A csűrök fedele is elég gyakran szalmás, bár az újabb építkezés alkalmával első-sorban a csűr szalmafedelét cserélik ki zszindely-, vagy ma már cserépfedéllel. Egy-egy újraépítkező a csűr kicserélésekor egyenesen a cserépfedélre tért át, de általában a cserépfedél divatját a zszindelyé előzte meg. Érdekes, hogy 1900 táján a szalmafedeles házak még többségben voltak Bábonyban, hiszen ekkor a falu 49 háza közül 30 volt ilyen és csak 19 zszindellyel fedett; cserepes ház e tájt még egy sem volt a faluban (Stat. Közl. Új sorozat I. 412—13). A zszindely azonban már nemcsak anyagban jelentett szakítást a régivel, hanem a fedélalkat megváltoztatásával is járt. A zszindellyel fedett házak fedélszéke jóval alacsonyabb, vagy ha magas, sokkal szélesebb, mint a szalmával fedetteké. Az újabb építkezésben azonban a fedél alakja más tekintetben is változott: valószínűleg városi mintára a ház fedelének utcára néző homlokzati részét (*házvég*) és a vele szemközti, az udvarra rugó végét nem egymásra dőlőnek, hanem függőlegesen állónak készítették; így keletkezett a Jankó Jánostól *vágott fedél*-nek nevezett fedél-fajta (48. kép). A homlokzaton így nyert felületet bedeszkázták, a deszkázatba apró díszeket, építési évszámot, az építetők nevét tartalmazó szövegeket vagy csak kezdőbetűket vágtak bele. Később valószínűleg ugyancsak városi hatásra a homlokzat fedélszerkezetén faragott gerenda-részeket (*árbuc* és *cifraság*) helyeztek el és a gerendácskák bezárta közőket finom, deszkába vágott díszítésekkel töltötték ki (28. kép). Ezzel egyidejűleg a házfedél homlokzati részén a deszkafelületet meg a párkányokat, a sarkokat kicifrázták és a hegyben összefutó részre dísz, rendesen tulipánt, keresztet vagy más mintás cifrázatot faragtak (49—54. kép). Az újabban, egy-két évtized óta épített cserépfedeles házak már ehhez a vágott-fedelű és cifrább háztípushoz tartoznak.

A régebbi házakon a házaknak az udvarra néző hosszabbik oldala mellett töltés van; ezt a fedéllel borított részt nagyobb ládák, hambárok tartására használják. Az új házak tornáca oldalt deszkázott; oszlopai egyszerűek, cifrártlanok, csak a kötések (*könyök*) árulják el a faragó díszítő szándékát (55. kép).

A ház belsejét ablakok világosítják (58. kép). A régi, szalmafedeles házakon az ablakok nyithatatlan, alig 25—30 cm-es négyzet-ablakok voltak. A fakeretben a 70 év körüli öregek egyöntetű vallomása szerint az üveg helyén *bendő* (r. *bind'eu*) volt;⁶² az üveget csak a múlt század

⁶² Természetesen ez régebben egészen általános volt; a *bendő* (hólyag) helyett alkalmaztak lantornát is. „Egy régi szalmafedél alatt lévő fa ház... világosodik *lantornás* két ablakokkal” — olvasom egy 1773-i szilágysomlyói összeírásban (E. M. Gr. Bánffy I. Nemz. Szilágysomlyói csomó).

végén kezdték alkalmazni az ablakokon. Az újabb házak ablakai már táblás, kinyitható, illetőleg kivehető ablakok, a legújabb városias házakon meg éppen kétszárnyú ablakok vannak.

5.

Magának a háznak a megépítése itt is a falusi ácsok dolga. Ha valaki házat akar építeni, elmegy az ácshez és megbeszéli vele, hogy mit szeretne építeni. Az ács megmondja, hogy milyen fa-anyagra van szükség. Azután megalkusznak egészben, az egész épületre.⁶³

Első dolog, hogy kiássák az alapot, mert újabban már kőalapra építkeznek. Mivel a faluban nincs kőbánya, követ a közeli Farnosról hoznak. A szegényebbje a Nagymart gyenge, mállós homokkővéből ont magának követ. A követ aztán *odasorjazzák* végig alapnak. Arra rakják a talpokat.⁶⁴ Lefektetik a három *hosszú talpat* (*talpa ce lungă*) és a 3—4 *rövid talpat* (*talpa ce scurtă*), összerójják és egymásba eresztik. A hosszutalpra állítják fel a *láfákat* (*brâncari*) azaz a tornác oszlopperendáit. Ezeket símára faragják és néha felső részüket szépen faragott *könyökökkel* erősítik a *láfagerendához*. A másik két hosszú talpra állítják fel a *sasfákat* (*șoși*); ezek közül a sarkokon levőket *saroksasfáknak*,⁶⁵ az ablaknál levőt *ablaksasnak* (*șoș d'e fereastră*)⁶⁶ nevezik (58. kép). A sasok között állanak a ferdén alkalmazott *görbesasok* (*șoși strâmbi*). Ezekre a sasfákra teszik rá a két *rövid koszorugerendát* (*cunună scurtă*) és a *hosszu koszorugerendát* (*cunună lungă*). A sasok és görbesasok közeit *rakófával* töltik ki (58. kép). Ezzel a ház alaprészenek faváza meg is van. Most következik a fedélszerkezet építése. A koszorugerendákra és a láfagerendára keresztbe kb. 1—1 méter távolságra *fójógerendákat* (*grinzele*), ezekre pedig hosszába *stabilon deszkákat* (*scânduri de ștablon*) helyeznek. Magát a fedélszerkezetet a

⁶³ A házépítésre vonatkozó felvilágosításokat Eszes Márton a Mártoné, 51 éves ácsmester és református kurátor adta.

⁶⁴ Régen csak a földre tett fatalpakra építettek. A régi szalmás házak ma is ilyenek. Az ilyen ház valósággal mozgatható volt. A bábonyi református egyházközség tagjainak egy 1789. március 13-án gr. Wass Sámuelhez és feleségéhez, gr. Bethlen Róziához intézett kérésében szó van egy ilyen ház elvontatási kísérletéről. Az veszedelmes időben... ami kevesen megmaradtanak életben (t. i. a falusiak közül), hazajöttek, azok közül az egyik a cinteremben csinált magának házat... Minekutána... a magyarság anynyira szaporodott volna, ... azon cinteremben akartanak templomat építeni... de akkor... az ottan lévő házat sajnálván elhányni, akarták onnan egészen a Patakon túl a templom és cinterem helyéről elvontatni ökrökkel az maga fundusára (t. i. a jobbágnak), de osztán mind a láncok, mind pedig a ház talpjainak összekapcsoltatásai megbomladozván, úgy maradt ott azon a helyen" (Az idézett kérés a váralmási anyaegyházközség levéltárának bábonyi csomójában van.).

⁶⁵ A saroksasfák természetesen háromvésetűek.

⁶⁶ Az ablak részei: az *ablakszemöldök* (*fruntur d'e fereastră*) és az *ablak ajja*; az ablak deszkakeretét *ablak tok*-nak, az ajtóét *ajtótok*-nak nevezik.

háromszögben egymásba rótt *szarufák* (*caru'e*), a *szarvazat* (*caru'it*) és a *kokasülő* (*scleme*) alkotja. Erre a vázra *szélkötéseket* és *lécezést* (*lețuituri*) alkalmaznak (56—58. kép).

E fedélszerkezet-leírás az újabb zsindeley- vagy eserépfedelű házak fedélszerkezetét szemlélteti. A szalmafedeles házak fedélszerkezete ettől némiképpen eltér. Az ilyen házak esetében a *stablondeszka* helyére egy hosszú gerenda, a *szarufagerenda*, *szarufatartó*, vagy régies nevén *geresztartó* (*stresinari*) került.⁶⁷ Erre tették azokat a hegyezett karókat, a *priccseket*, amelyek a fedél szalma-anyagát tartották. A szalmát szükséges volt minél *tömötyjebben* rakni.

Mikor a favázat elkészítették és a fedés is halad, következik a *tapasztás*. Ezt rendszeren cigányok végzik. A sárga, *szivájkos* agyagot *földszatják*, ezt többször *átvágják* (= összevágják) kapával, jól megtapossák, szalmát, illetőleg pelyvát hintenek rá és azt is beletapossák. Ha kész vannak, *saroggjával* odahordják a fal mellé. A rakófákra és a sasokra vékony, kettéhasított mogyorófa-vesszőket szegeznek és az agyagot rátapasztják a fa-falra. Mikor ez a tapasztás megszárad, finomabb tapasztani való agyagot hoz a gazda, ezt pelyvával és trágyával finomra meggyúrva, *lesikárózza* a falat. Ebben a dologban a felesége is segít neki. A meszelés az asszony dolga. E faluban fehérre meszelik a házakat.

A ház belsejét úgy készítik el, hogy a szoba *föggjét* telehordják szivájkos agyaggal vagy földdel, ezt jól megdöngölik a *döngölőfával*. Mikor ez kiszárad, meghasadozik, az asszonynak ezt is be kell sikárolni. A lesikárolt földre azután finom homokot szórnak.⁶⁸

6.

Nemcsak a külső változott. Régebben lassan, ma már egyre rohamosabban változik a ház belső képe is. Hogy milyen lehetett a régi bábonyi ház belseje, arra nézve a meglévő régebbi típusú házak nyújtanak felvilágosítást. A Balmoș Iuon és a Moga Nyikuláj egy típusú (háromosztatú) házának egyetlen udvarra szolgáló ajtaján a *pitvarba* (*tindă*), ebből jobbra egy kis ajtón át az egyetlen lakóhelyiségbe lépünk be (32. és 60. kép).

A *fódes* pitvarban semmi butordarab nincs. Csak az elsőház kemencéjének hatalmas búbja folytatódik a falon átjőve itt is; a szobából a kemence kürtője is ide ontja a hatalmas, négyszögletes alapú, felfelé keskenyedő szikrafogóba (*langfogó*) a füstöt, hogy aztán annak szélein kitődulva a kéménytelen padlásra, onnan pedig a füstlyukokon át a szabadba érjen ki.⁶⁹ A szoba berendezésében a legtöbb helyet foglalja el a vörösre festett *parasztkályhák*-ból (= égetett máztalan csempékből)

⁶⁷ Az ez alatt levő rész, ahol a *csepegő* van, *gerezdnek* (*stresină*) nevezik.

⁶⁸ A homokszórás azután is időnként megismétlendő művelet marad; „nagytakarításkor” ezt mindig megteszik az asszonyok.

⁶⁹ Egyetlen háromosztatú házban figyeltem meg azt, hogy a belépőt mindjárt a pitvarban hatalmas sütőkemence fogadja.

vagy zöld mázas *kályhákból* rakott kemence (29, 30. kép). Ilyen hatalmas alkotmány még a falu több magyar és rumén házában látható. Az újabb kályhák zöld mázos csempéből, kissé karcsúbb kivitelben készülnek, de még őrzik ezt a régebbi összetett formát (31. kép). Csak a legújabban rakott külön *fűtők* térnek el jócskán ezektől a régebbi együttes fűtő-kemence alaktól.

Megjegyzem, hogy a tűzhely-típusok között kétségtelenül az a legrégebbi, amelyet Eszes István Dézsi házában (25. kép) pitvarában láttam. Ez a pitvar falának közepe tájára, az első házba nyíló ajtó mellé a falhoz épített agyag-emelvényre rakott szabad tűzhely volt; felette hatalmas *langfogó* szolgált a füst olyan szerű kivezetésére, mint azt már előbb is megjegyeztem. Künn a nyári konyhában a bábonyiak még ma is tulajdonképpen szabad tűzhelyen főznek, bár a tűzhely toldalékánál ott áll a sütőkemence bubja és oldalt az üstforraló katlan is (19. kép). A belső tűzhelyek kemence-részének hatalmas szája előtt égő tűznél főznek benn is, de a füstöt a kemence, illetőleg a fűtő kürtője viszi ki (29—30. kép). A régi kisnemesi házak egyik érdekes fűtő-fajtáját őrizte meg a Varga János régi házában levő tűzhely; ez a fűtő-faj, melyet a faluban csak itt találtam meg, fejlett és aránylag bonyolult szerkezetével elárulja kívülről való származását (33. kép). Szerkezetben némiképp rokon ezzel az újabb különálló és *fűtő* néven ismert tűzhely (34. kép). Ezek közül egynémelyik felső részének zöld-mázos kályhacsempéin látható évszám elárulja, hogy e kályha-típus első példányai itt csak a XIX. század végén épültek (39. kép).

Mint már előbb is mondtam, a legrégebbi fajta fűtő-kemence tűzhelyek felső építményét, füstjáratát síma parasztkályhákból rakták ki, az egyes csempe-táblák közepét barnás-vörös festékekkel, a széleit pedig fehér vagy kékes mészfestékekkel színezték, úgy hogy e kályhák egyszerűségük mellett is hatalmas méretükkel, éles színfoltjaikkal különös művésziességet kölcsönöztek a szoba e sarkának. De néha a máztalan csempéken is voltak díszek. Legalább is egyik bábonyi padláson talált égetett, máztalan kályhacsempe erről tanuskodik. E csempén levő dísz egyik jelegzetes eleme, a legyezőszerű, *gyertyás*⁷⁰ minta a kalotaszegi varrottasokon is előfordult (37. kép).⁷¹ A ma látható mintás kályhacsempék mind zöld mázosak. Az évszámokosokon mult századi számjegyeket (1882, 1895) találtam, bár kétségtelenül régebbi minták felhasználásával készültek (35—39. kép). Egyrészüket a tőzsomszédos Váralmás ma is virágzó kályhásságának terméke, de egyes darabok származhatnak a szintén közeli Bánffyhunyról is. Ugyanis ez a városka a bábonyiak bevásárlási és „divatközpontja“; egyébként is a Bánffyhunyról

⁷⁰ Asztalos Jánosné Kún Ilonától (Magyarfenes) hallottam a minta ilyen nevét.

⁷¹ Vö. Malonyai: i. m. I. 67. — Palotai Gertrud: *Török hagyaték a kalotaszegi himzésben*. Bpest. 1937. 5. — Palotai szerint e minta török eredetű. — Még előbb hasonló mintát közölt Kelemen Lajos a sövényfalvi ref. egyháznak egyik XVII. századi keleti varrottasáról. Erdély Népei (Az „Erdély“ népr. mell.) IV (1901). 14.

ismert csempék között felfedezhetjük a bábonyi kályhacsempék sok díszítő-elemét. Csak azokról állapíthatjuk meg a kétségtelen váralmási eredetet, amelyeknek készítőjéről a ma is élő kályhaépíttetők a csempéken levő kezdőbetűk alapján tájékoztatni tudnak. Így ismerjük egy váralmási kályhamester, *Kovács Alajos* nevét (39. kép). Az újabb csempék a régiekkel szemben a formák lendületében és a kivitel módjában is hanyatlást mutatnak. Ez részben a gondatlanabb kidolgozással, tehát hanyagsággal, részben pedig a régi nyomó-minták kopásával, esetleg a felhasznált agyag-anyag silányságával magyarázható.

A tűzhely az *első háznak* (szoba) csak egyik sarkát foglalja el. A régebbi bábonyi házak egyetlen butorozott szobájának elrendezésében határozott rend uralkodik. Ugyanazon az oldalon, ahol a tűzhely áll a szoba másik sarkában áll a teljesen egyszerű, gyalulatlan faoszlopocskából és deszkából készített *ágy* (*pat*). Az ágy és a tűzhely közötti üres helyet pad vagy egy kétlábú, lábatlan felével a *tüszej főgyére* támasztott padocska, a *pucik*, a rumén házakban esetleg kisebb láda (*lădicioară mică*) tölti ki. Az ágy előtt 1—2 *szék* (*scaun*), esetleg e mellett *bölcső* (*belcei*) áll (60—61. kép).

A szobának az utca felőli oldalán, csaknem az ágynál kezdődik az L alakban megtört *padláda* (*podlădă, lad'itja*); ez a szemközti sarkot tölti ki. Sarok-részen a rumén házakban gyakran magasra felrakott összefogdosott fehérnemű-rakás van. E padláda előtt áll az asztal. A szoba másik ajtó megett sarkában egy másik fekvő hely van, a kettő (t. i. az asztal és az ágy) között pedig egy különböző dolgokat magába foglaló láda; ez régebben vagy festetlen, a havason faragott, vagy virágozott, tulipántos láda volt, újabban barnára tarkán, pettyegetve, vagy csikosra festett városi holmi. Egy magyar házban, az öreg Észes István Katona egyetlen szobából áló lakásrészában megtaláltam még az asztal és a padláda sarka feletti részen derékszögben futó fafogast; a régi divat maradványaképpen néhány töredezett, virágos kancsó is volt még rajta.⁷² Régebben, mint az Kalotaszeg más részein még ma is látható, virágos kancsók színes sora díszítette a bábonyi házak egyszerű fehérre meszelt falait. A kancsódísz alkalmazásának divatja ma már teljesen eltűnt. Most a falat a szegényebb házakban telerakják főként cserép, de néha *porcolán-tányérok*kal. A porcolán-tányérok jelenléte és száma a gazdagság fokát jelenti. Ugyanez a vélekedés a faluban a mestergerendába vert szegekre aggatott *porcolán csuprókról* is.⁷³ A falon ezeken kívül a tűzhely közelében rendszeren *tálos* (*alamarii*) is van, az ágy felett pedig *rudravaló* [= rudon függő, kb. félméter

⁷² Néhány éve adták el a többi népművészeti termékeket gyűjtő kereskedőknek. Az utolsó tört kancsók közül egyet a magam, négyet pedig az Erdélyi Kárpát Egyesület néprajzi gyűjteménye számára szereztem meg.

⁷³ Az egyik rumén ház (a Moga Nyikulaié) falán a következő tárgyakat figyeltem meg: 31 drb. agyagtányér, 26 drb. porcelántányér, 3 katonaemlék fényképpel, 1 tűkör, 1 óra (ingás) és 3 drb. porceláncsésze. — Egyik magyar nagygazdánál (Észes Laci Jankó) csak a porcelán tányérok százon fejjel voltak és a csészek száma is 50 körül járt.

széles fekete-fehér vagy piros-fehér csíkos szőttés (*rudari*)]. Erre azonban már csak a rumén házakban akadtam (32. kép).

Az újabb házakban a szobának ez a régi rendje megbomlott. Egyes magyar házakban az ágy áthelyeződött az ajtó mögé és magas kék-fehér, piros-fehér, fekete-fehér csíkozású szőttés párnavégekkel díszített vetett ággyá nőtt. Az ágy magasságát legtöbbször a magasan levő oldaldeszákra alkalmazott polcokkal növelik, és az ágy első felét házi-szőttés vászonból, horgolással, vagy vagdalásos, régebben írásos varással⁷⁴ díszített lepedővel takarják le (41. kép). Az ágy tetejére a hosszanti tengelyre merőlegesen 3–4 sor párnát tesznek; e párnák egyik végén, a csúpján vagy szőtt, vagy újabban horgolt díszítés van. A szőttés mindig kék-fehér, piros-fehér, vagy fekete-fehér, a horgolás pedig tiszta fehér színű. A párnák és az alájuk tett gyapju-pokrócok számából a házigazda anyagi helyzetére nézve biztos következtetéseket vonhatunk le. A jobbmódú házakban ma már városias *kredenc* (pohárszék) foglalja el az ágy előbbi helyét, valószínűleg azért kellett az ágyat a ajtó mellé tenni. Az itt-ott látható varrógép helye nem meghatározott.

A butorzat ma már az átalakuló, városiasadó falusi világ hajlamainak megfelelőleg újabban a kispolgári városi elem ízlés-világának lefelé szálló roncsaiból tevődik össze. Csak nagy ritkán látni egy-egy háznál az újabban barnára vagy tarkásra festett butorok helyett egy-egy régi virágos vagy festetlen széket, fehérre surolt ócska padládát vagy rozogán is nemesformájú, ütött-kopott asztalt az egykori, véglegesen eltűnt paraszt-butorosság idejéből (43–45. kép). Érdekes, hogy e darabokon sokszor a fafaragások egyszerű díszítéseinek kétségtelenül népies-barokk elemek fedezhetők fel. Talán a XVIII. század közepén (1752–1753) itten dolgozó Kövendi Asztalos Márton és legényei Ridéli Márton meg Rákosi György, mindannyian kolozsvári mesterek munkálkodásának utolsó hatás-rezdülése kanyargózik e butorokon éppen úgy, mint a református templom szószékének, karzatának és urasztalának barokk vonalaiban (46. kép).⁷⁵

Nagyon keveset mondhatunk a ház többi helységének butorzatáról. A háromosztatú házakban a kamara egyszersmint lomtár is; ide mindent beraknak. Elmaradhatalan butordarabja a kisebb vagy nagyobb *szuszik* (r. *ladă*, a nagyobb: *lădoi*). Ebben szőtttest, ruhaneműt, lisztet stb. tartanak. A kétosztatú magyar ház különálló kamrája, amellett, hogy még változatosabb tartalmú raktárhelyiség, az egyik sarkában meghúzódó fekvőhely a gazda és felesége együttes hálóhelyéül szolgál a hidegebb időszakban. Egyébként a gazda esetleg vejével a *csűr híján* (szénapadlás), a fehérmépség a gyermekekkel a tornácra vetett ágyon vagy a csűr színjében hál.

⁷⁴ Ma már csak egy almási származású asszony házában láttam egy darabot.

⁷⁵ Vö. Szabó T. Attila: *A bábonyi népi építkezés néhány emléke*. Erdély XXXV (1938), 19–22.

Az emberi élet utolsó állomása, a testnek végső települő helye itt is a temető. Bábonban két felekezet s ennek megfelelőleg két temetkező hely van. Az egyik a görög katolikus, a másik a református temető. Mindkettő egymás mellett van: alig észrevehető félméteres talajmélyedés választja el őket egymástól. Ami mégis bizonyos jellegzetes elkülönítő színt ad a református temetőnek, az a már messziről látható sajátság, hogy a református temető fával gazdagon beültetett, míg a görög katolikus temetőben csak itt-ott magányoskodik egy-egy nevendék szilvafa; ez is a temetőnek abban a részében, ahol csak régi, bedőlt sírok és elkorhadt, lehullott keresztfájú keresztek vannak (65. kép). A temetkezésre használt részben nincs élőfa. Közelebb kerülve, természetesen más, elütő sajátság is feltűnik a két temető között. A görögkatolikus sárga sárga sírdombjainak fejénél kereszt (*cruce*) áll, a református temetőt viszont faragott, egyenes oszlopocskákból álló fűtül való fák (kopjafák) díszítik (63–68. kép). A görög katolikus kereszt leggyakrabban egyszerű keresztberótt gerendácskákból készül, minden dísz nélkül, legfeljebb a meghalt neve, életkora és halálozási éve van kezdetleges betűkkel a fejére vésvé. Sokszor a keresztet háromszög alakban reászegezett deszkalapokkal védik az eső ellen. Az újabb kereszteken már némi díszítőhajlam is megnyilvánul. A feliratok egyszerűek, szűkszavúak. A leghosszabb feliratot itt idézem: *Aci, să odic / Josivu, Raita / curator, și / cantor nă / scut la anu / 1876, răp. / în (!) Domnu / 1928 luna / II. 26.* — A legtöbb felirat azonban még kevesebb adatot tartalmaz a halott életére vonatkozólag. Egy keresztfán pl. ez a felirat áll: *Aci să odi / gneș / te (!) ser / vitori / u lui D / umnez / eu Nicu / lae / munte / an r. p. in 1916.*⁷⁶ E felirat felé a függőleges kereszt-részre kettős keresztet faragtak.⁷⁷

Mind a fűtül való fák formáját, mind a feliratok sokféleségét tekintve, sokkal változatosabb a református temető. E temetőnek 1935 őszén megszámlált 59 fejfája és 6 sírköve közül formára nézve egyik se volt a másik szakasztott mása. Néprajzi szempontból természetesen főként a fűtül való fák érdekesek, a sírkövek itten semmit sem nyújtanak; különben is nem itt készülnek, hisz itt nincs kő és így kőfaragó sincs. A fejfákon két részt különböztetünk meg: maga az oszlop-rész és a többé-kevésbé cífrára faragott fejfa-fő. A fejfa tölgy-, vagy cserfából készült oszlop-részére vésik fel a feliratot; a fejfa-fő rendesen az u. n. ereszes sírkövek mintájára ereszes faragású. A fejfafő egyszerű díszítésű, sohasem olyan sokszorososan tagolt, felfele vékonyodó tulipánszerű kehelydíszben végződő faragású, mint a többi kalotaszegi falvak fejfái.⁷⁸ Az egyszerűbb, régebbi típusú fejfák mellett, a régies

⁷⁶ Ez a legáltalánosabb szöveg.

⁷⁷ A rumén temetőben mintegy 80 ép és 40–50 olyan kereszt van, amelynek a keresztfája hiányzik és így felirata elpusztult, három egyszerű sírkő található benne.

⁷⁸ L. Jankó: i. m. VI. tábla 3–6 sz. fejfáit. Az itteniek a 2. számú típusához tartoznak. L. még Malonyai: i. m. 255 kk.

temetkezés érdekes tárgyi emlékeit is feltaláljuk a temetőben. Mikor 1936 nyarán a temetőben jártam, az egyik fejfán egyenes lécre rászegzett trapéz alakú léc-alkotmányt láttam, egy másik fejfán pedig egy F alakú léc-kereten két kifeszített, de az időtől megviselt kendőt és néhány elfakult szalagocskát lengetett a szél. Kérdezősködésemmre elmondották, hogy a léckeretet *zászlónak* vagy *lobogónak* nevezik, a temetéskor viszik ki és szegzik a kopjafára (67—68. kép). Csak legényt, leányt és gyermeket illet meg ez a szokás. A rúd vagy *háromágú* (keret) formájára színes *delin-kendőt*, az elejére *szörkendőt* tesznek; a gyermekeknek csak egy kendő jár, a felnőtteknek több. A kendőt színes szalagocskákkal díszítik; újabban virág-, illetőleg örökzöld koszorút is tesznek a kopjafára.⁷⁹

1937 őszén újra megvizsgáltam a temetőt.⁸⁰ Az előbbi évi zászlós temetkezésnek már csak a keret anyaga maradt meg, de egy frissen hantolt sír végén ott láttam a *fűtől való fát* a lobogóval. A fejfára akasztott őszirózsa-koszorút fejlül vörös szalag kötötte át. A zászlórúd első, a felirat felé eső felén piros *földű* (alapú) zöld-fehér virágos *szörkendő*, hátul fehér alapú fekete mintás kendő feszült, rajta fehér, kék, piros és zöld szalagdíszek, csokrocskák voltak. Az egyszerű vonalú fejfáról a következő feliratot olvastam el: 1937. IT NYUG / SZIK / BOD / IZS ILUS / ÉLT ÖT / HETET / ISTEN OR / SZÁGAN / AK POLGA / RA.

Odébb két egymáshoz simuló fejfa, egy alacsonyabbacska meg egy magasabb, szintén két csecsemő-korban meghalt gyermek korai halálát és a falu egyik ijesztő népegészségügyi sajtáságát, a csecsemő halandóságot hirdette. A két fejfáról a következő feliratot betűztem ki: 1935 / IT NYUG / SZIK / BÉKÉBEN / KUDOR GYÖRGY ISTEN / OSZA / GÁNAK / POLGÁRA / ÉLT 8 / HETET. // — 1934. / ITT NYUG / SZIK BÉ / KÉBEN / KUDOR / KATA ÉLT / 2 NAPOT / BEKE PORA / IN. //

E két felirat szövege csaknem minden bábonyi kopjafán ilyen alakban fordul elő; csak a név és a személyi adatok változnak. Még egy lévita fiának fejfáján is ilyen feliratot olvastam: NAGY JÁ / NOS DÉZSI / SZÜLETETT / 1889-BEN / JUL 12 EN / MEGHOLT / 1894 DEC. / 3ÁN LE / VITA TANI / TO FIA / ISTEN OR / SZÁGÁNAK / POLGÁRA.

A hosszabb szövegek ritkák. Ez természetes is, hiszen a keskeny kopjafa írásra felhasználható felülete is már bizonyos határt szab a

⁷⁹ Ha nagylány (eladó lány) hal meg; akkor bojtját és pántlikáit mind ráteszik a zászlóra.

⁸⁰ A zászlós temetkezés emlékét megtaláltam Magyarlápason (Szolnok-doboka m.) Domokoson (u. o.) a magyarságnál. A szomszédos Váralmás román temetőjében és a kolozs megyei Mikes ugvañcsak román temetőjében láttam a zászlós temetkezés tárgyi emlékeit. Debreceni László szíves szóbeli közléséből tudom, hogy a temetkezés nyomai Magyarverőmonostor, Váralmás és Zsobok református temetőjében is megfigyelhetők. — L. még *A kopjás temetkezés késői emlékei* című cikket (Pásztortűz XXIV. 1938. 529—32.).

szöveg terjedelmének. Hosszabb szövegek csak a kő-síremlékeken fordulnak elő. Ezeket az ide kb. 12 km-re levő, kőfaragóiról híres Zsobok-ról szállítják. Egyik ilyen kővön a következő felirat áll: ITT MUTATYA AZ / ÉN KÖVEM AM- / RUZS MÁRTON / VOLT A NEVEM / 1847-BE ZOBK (! Zsobok) KÖSÉGBE SZÜLE- / TEM GERGEY (!) / ERZSOK VOLT HIT- / VESEM KIVEL 13 / ÉVET SZÉPEN ÉL- / TEM 1920-BA BÁ- / BONY KÖSÉGBE / JUTOTAM A BÁBO / NYI TEMETŐBE / LET UTAMNAK / A VÉGE OTT TALÁL- / TAM MEG A HE- / JEM HOGY HOVÁ / HAJTSCAM (!) LE A / FEJEM JÖVEL JÖVE- / L ÉN KRISZTUSOM / NE HAGY UTOLSO / ORÁMON ÉLT 78 / ÉVET MEGHALT 1923 BA OKTOBER 10 KEN. / — A két mezőre osztott kő jobb oldalán az előbbi feleségének a sírfelirata csak amannak változata.⁸¹ Néha azonban a sírköveken is tovább él a kopjafák szöveg-egyszerűségének hagyománya. Például ezen az alábbi furcsa szövegű sírkövön: 1928 DECEM. 27. IT NYUGSZIK BÉKÉBEN ESZES LÁSZLÓ ÉLT 24 ÉVET ISTEN ORSZÁGÁNAK POLGÁRA / ÉDES ANYJA DEBRECENI ERZSÉBET ÉLT 36 ÉVET ÉS BÁTYJA ESZES FERENC, 8 NAPOT LEGYETEK AZ URBAN BOLDOGOK.

Ez utóbbi felirat már egy olyan családnevet is magában rejt, amelynek férfitagjai a faluból kihaltak, t. i. a *Debreceni* család nevét. A többi síremlékeken is találkozunk olyan nevekkal, amelyeknek ma már nincsenek viselői a faluban. A legtöbb név tulajdonosa csak beköltözött lévita-tanító vagy kisbirtokos nevét tartotta fenn. Egyik sírkövön azonban találkozunk olyan névvel is, amely egy férfiágon már kihalt család nevét őrizte meg. Ez a *Sáfár* család.⁸² A két egykor virágzó család emlékét nemsokára már csak a két porladozó sírkő tartja fenn.

* * *

Bábony történetének és településének vizsgálata nem egy vonatkozásban pontosabbá teszi azokat az ismereteket, amelyekkel egyik legérdekesebb néprajzi területünkről, Kalotaszegről rendelkezünk. Érdekes volt e falunak, mint vegyes lakosságú településnek vizsgálata. E vizsgálat során kiderült, hogy a magyarság a telekelrendezésben sokkal inkább őrzi azt a hagyományos formát, amelyet jellegzetesen erdélyinek ismerünk, míg a ruménség inkább hajlik a szétszórtabb, e telepedés-formától többé-kevésbé eltérő elrendezés felé. Magában az építkezésben nem tudunk semmi jellegzetesen magyar, sem rumén háztípusra rámutatni. Valószínűleg úgy állott régebben is a helyzet,

⁸¹ Legfeljebb az utolsó sorokban az *utolsó* szó *utorsó* alakváltozata érdemel figyelmet, mint kalotaszegi népnyelvi sajátosság.

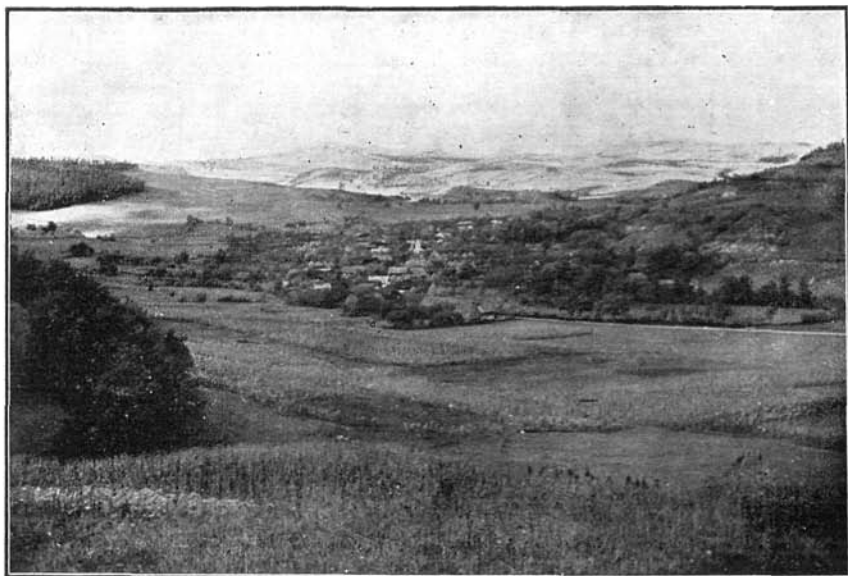
⁸² Egyetlen nőtagja Ilona él, mint Eszes Kis János özvegye. Az előbb említett Debreceni családból is csak egyetlen öregebbrendű asszony él mint Eszes István Dézsi felesége a faluban.

mint ma, hogy a faluban levő ácsok bármely nemzetiséghez tartoztak is, kölcsönösen ellátták a falu mindkét nemzetiségéhez tartozó lakosainak építkezési szükségleteit. Így történik ez ma is. Az újabb vágott-fedelű házak divatja kívülről jött. Talán a középlaki magyar ácsok kezdték e házakat először építeni, mint ahogy ők építették elsőízben az egészen újfajta *árbuc*-os, cifrázott homlokzatú házak legszebb példányait is (28. kép). Az építkezés fejlődésében nincs megállás és ha a hagyományos formák további fejlődése szempontjából ma hanyatlónak kell jellemeznünk Bábony építkezési viszonyait, a tágasabb házak, a nagyobb ablakos szobák valami reményt ébresztenek, hogy a hagyományos építkezési móddal való szakítás, az építkezés elvárosiasodása kárpótlásképpen talán e faluban egészségesebb és emberibb lakásvizonyokat teremthet.

A rajzok és a fényképek készítői.

1. CSAPÓ ERNŐ: 5, 22, 25, 28. sz.
2. KALLAY ERNŐ: 56, 58—61. sz.
3. KÓS ANDRÁS: 8—20, 34—36, 38—55, 63—64. sz.
4. KOVÁCS GYULA: 31, 65, 67. sz.
5. NÉMETHY SANDOR: 15. sz.
6. SZÉKELY PAL: 6—7, 57, 62. sz.
7. TÓTH KALMÁN: 1—4, 21, 23, 26—27, 29—30, 32, 66, 68. sz.

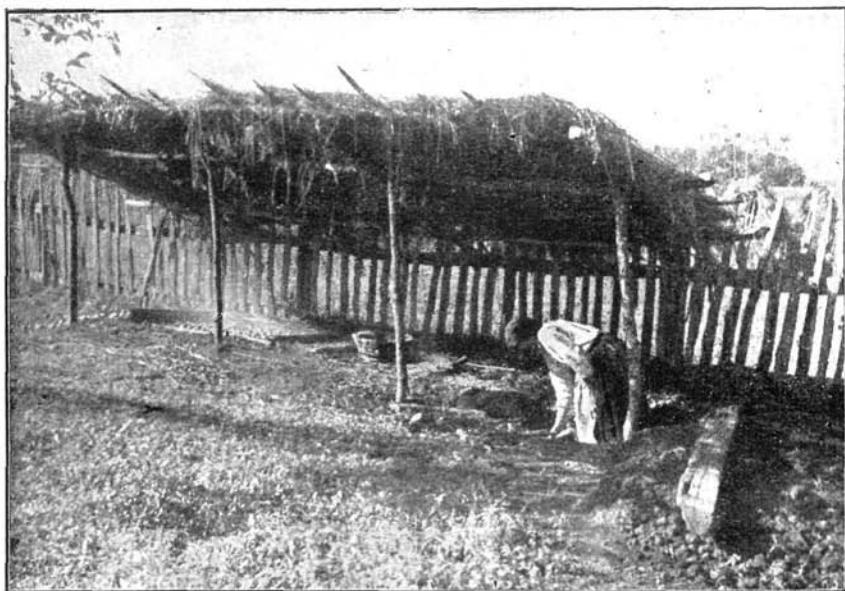
A 2. és 6. alattiak rajzai saját helyszíni vázlataim alapján készültek. Kállay rajzolta át nyomdai sokszorosítás céljára Kósnak a helyszínen készült ceruzarajzait. A 37. kép a birtokomban levő esempéről közvetlenül készült.

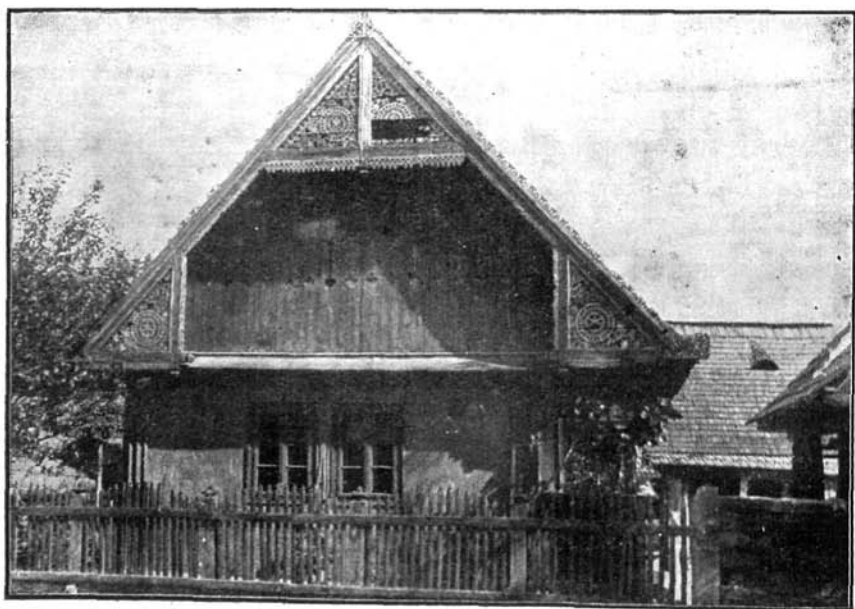
1. kép: A falu képe a Farnasi út tájékáról.

2. kép: A legjobbik viskó a cigánytelepen. Jobbra a nyitott konyha és kenyérsütő kemence, balra a domborodó halom alatt valami pinceféle lyuk. A ház egyetlen helyiségből áll, kívül-belül szép fehérre van meszelve; feltűnően tiszta.

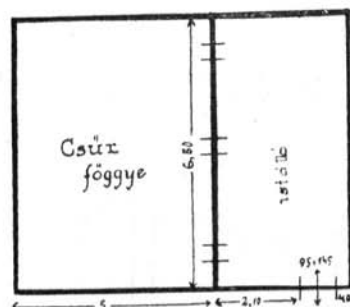
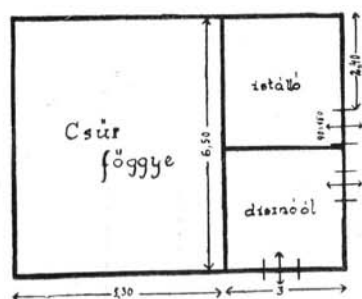
3. kép: Kudor Jánosné Bede Ilona aszalója. Hátul a bábonyi léckerítés kezdetleges formája.

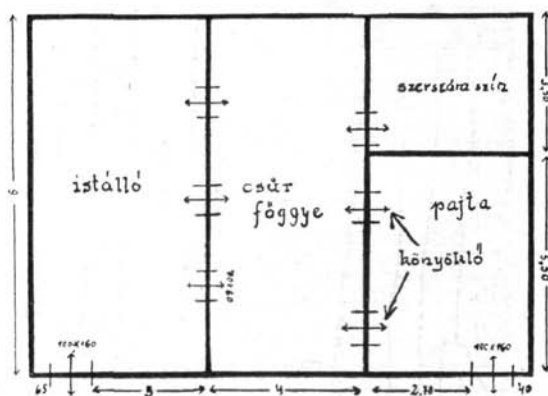
4. kép: Rumén ház; előtte újabbfajta, városias léckerítés.

5. kép: Raita Juān csürje (surā).

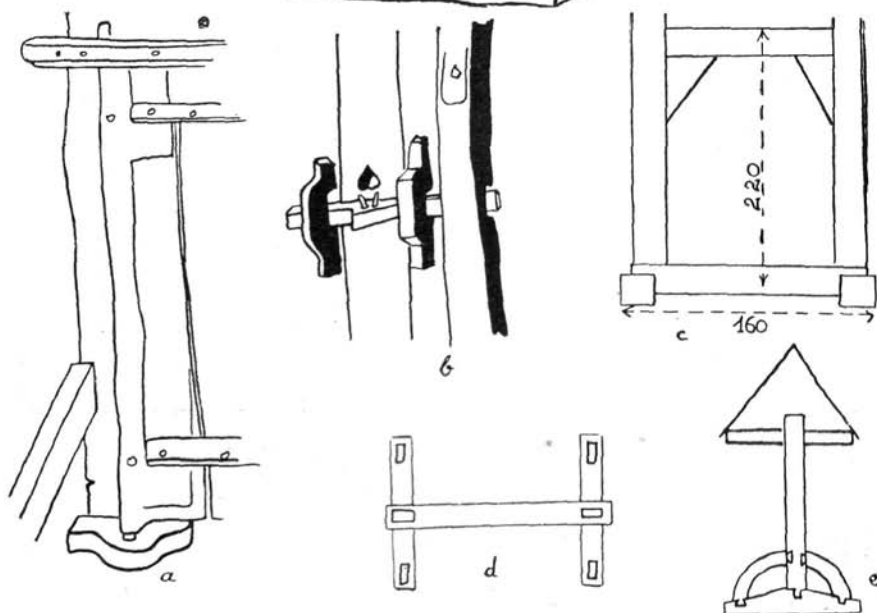
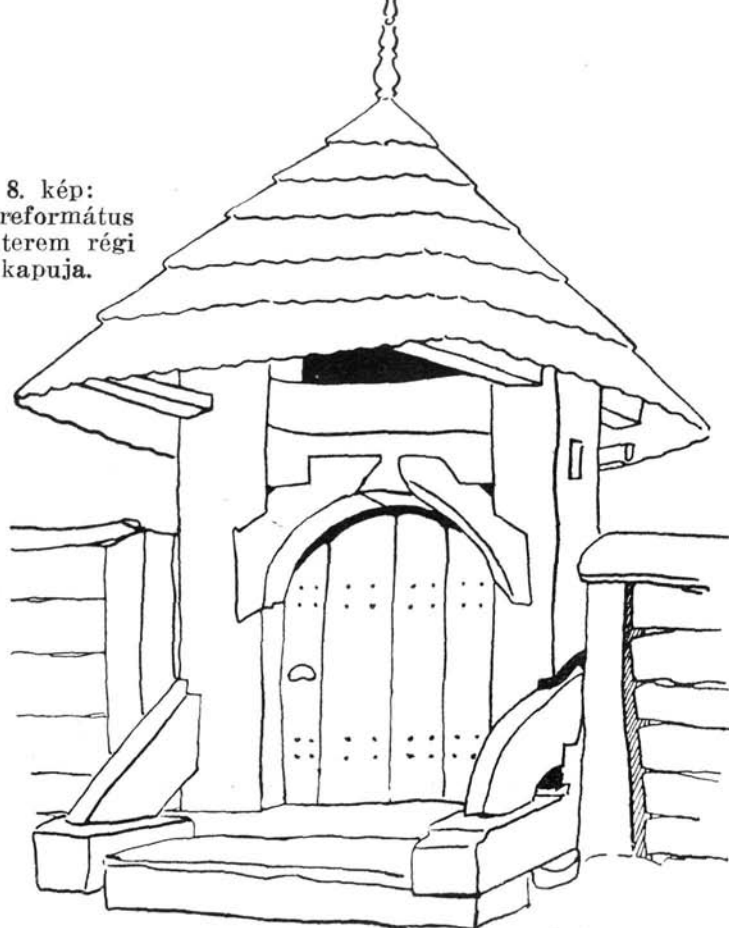

6. kép: Régebbi csűr típusok. A három részből álló a ref. egyház lebontott régi csűrének alaprajza.

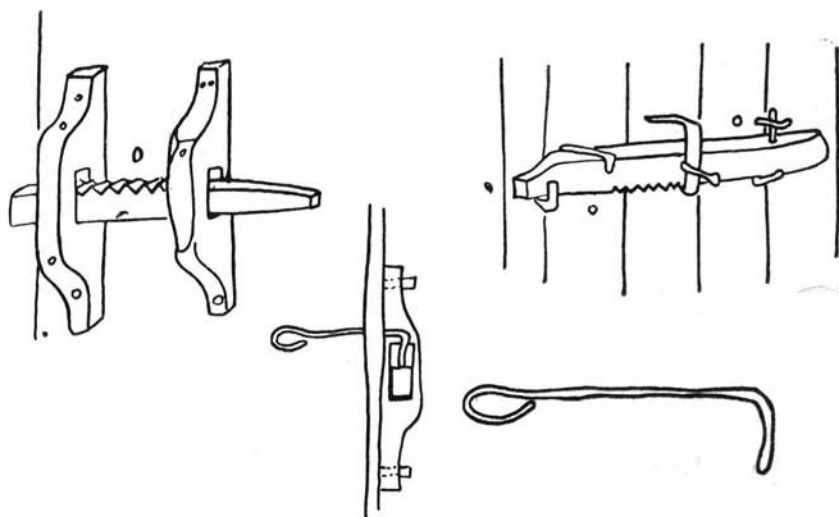

7. kép: Újabb, háromosztatú nagy csűr alaprajza.

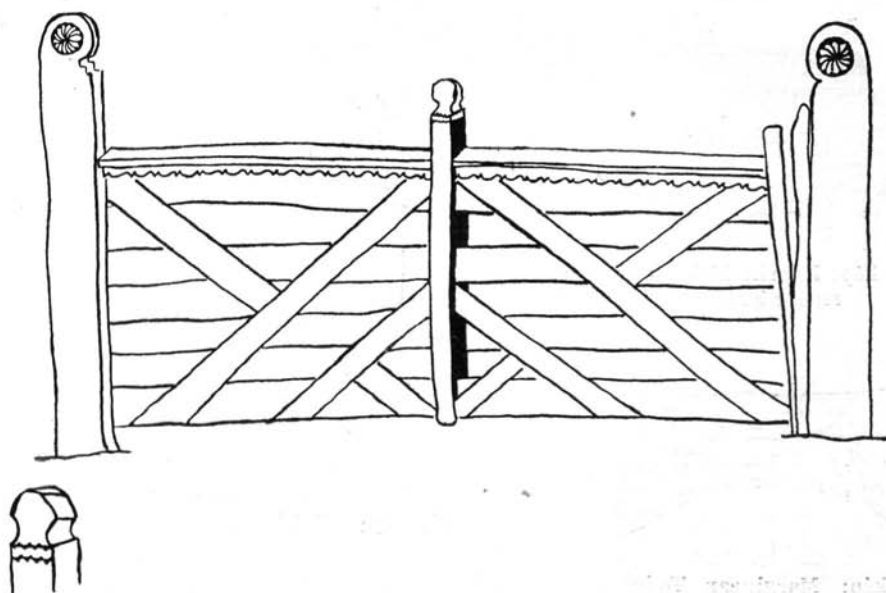
8. kép:
A református
cinterem régi
kapuja.

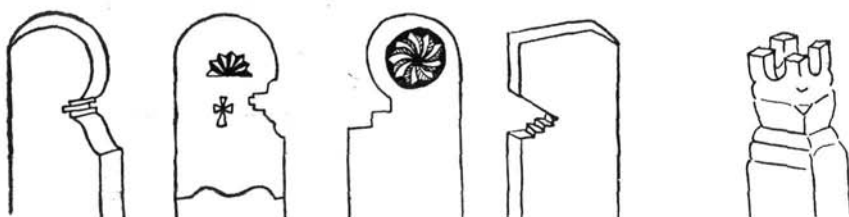
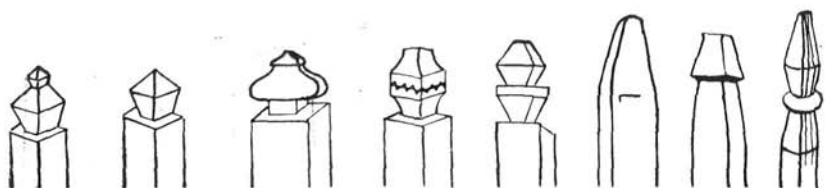
9. kép: A cinterem-kapu szerkezeti vázlata.

10. kép: Eszes Jankó fazárai.

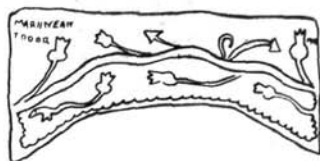
11. kép: Levélkapu.

12. kép: Kapuközepek és oszlopfák.

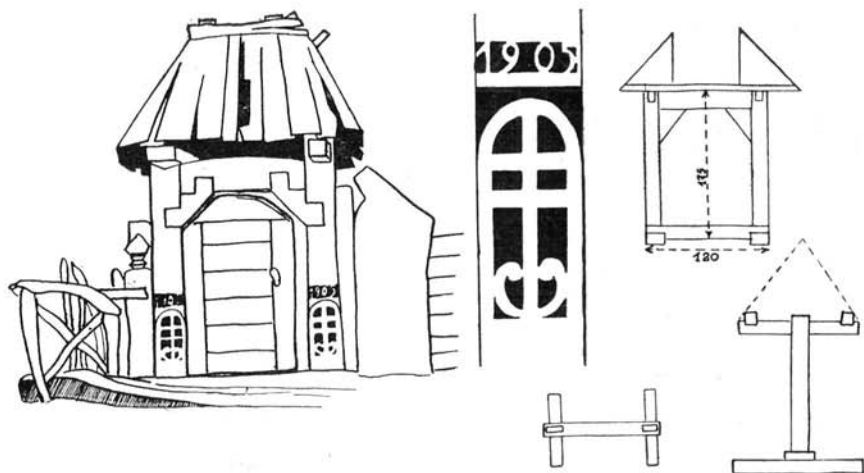
13. kép: Rumén kiskapu fedél-része.

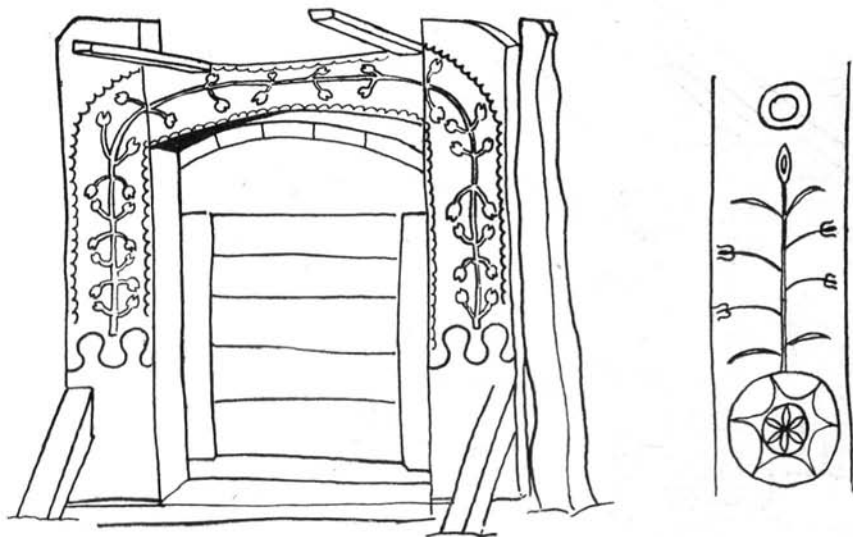
14. kép: Marginean Todor kiskapuja szemöldökfájának díszje (1902).

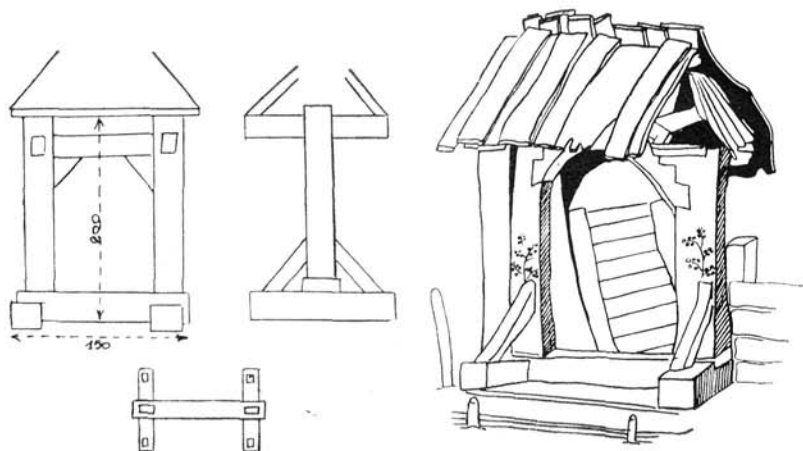
15. kép: Újabb magyar kiskapu (1922).

16. kép:
Balmoș Nicolae (bíró) kiskapuja.

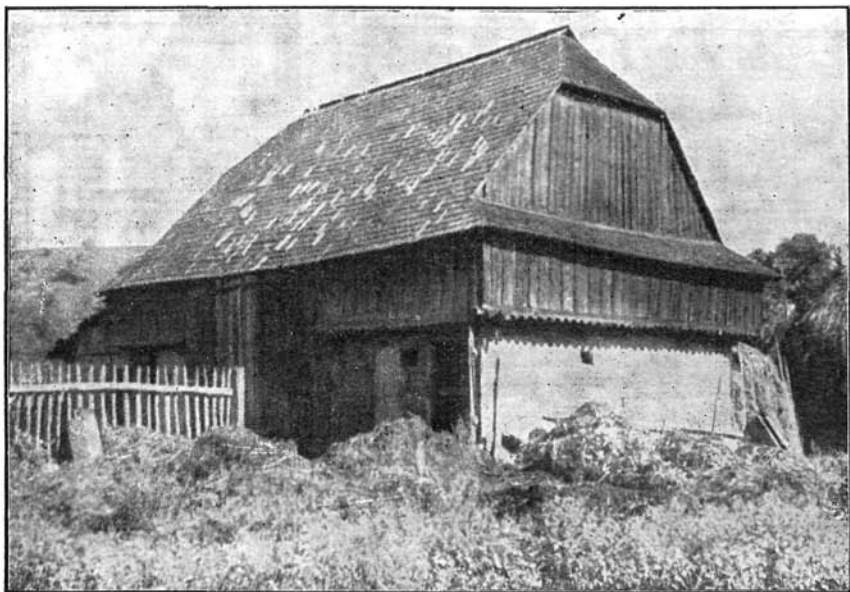
17. kép:
Bódizs István kiskapuja. Mellette egyszerű dísz egy
másik kiskapuról.

18. kép: Paşcalău Gavrilă kiskapuja.

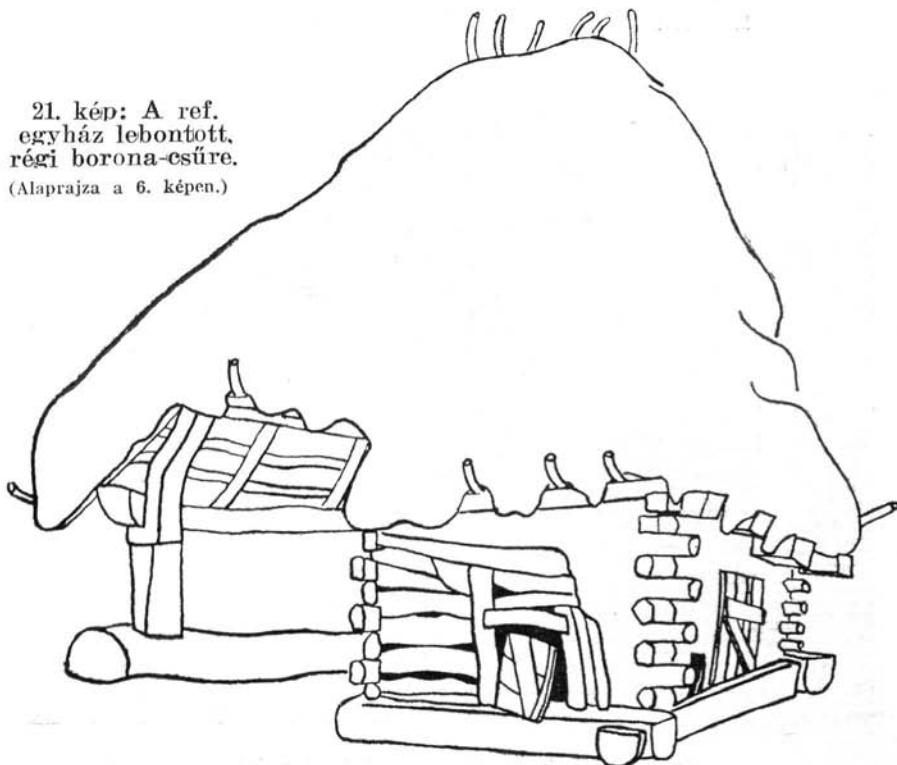

19. kép: Eszes Laciné nyári konyhája. 1. katlan, 2. tűszej, 3. tűszelyfa, 4. kemence, 5. kemence függője, 6. üst, 7. konyha-fedél, 8. mosószték, 9. moslíkos.

20. kép: Bódizs István vágott fedelű csüre.

21. kép: A ref.
egyház lebontott,
régí borona-esüre.
(Alaprajza a 6. képen.)

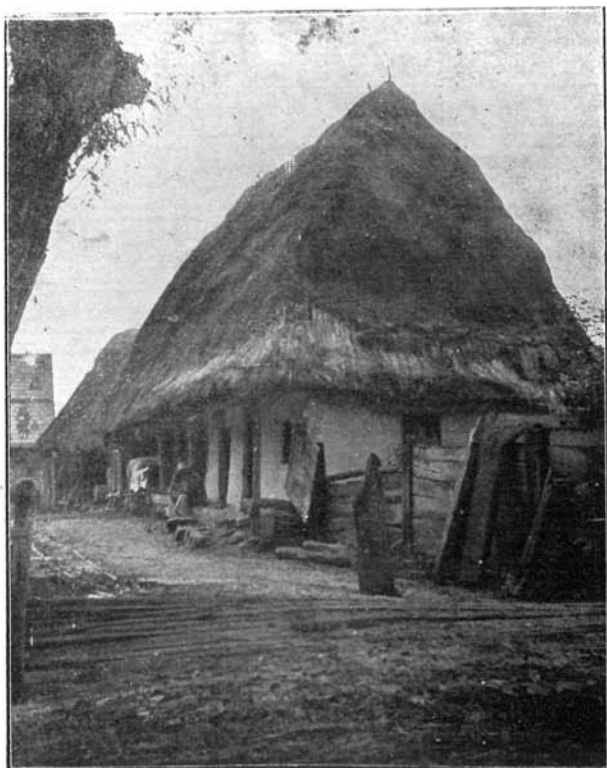
22. kép: Varga János régi szalmafedeleles háza.

23. kép: Balmoş Juon régi típusu háza.

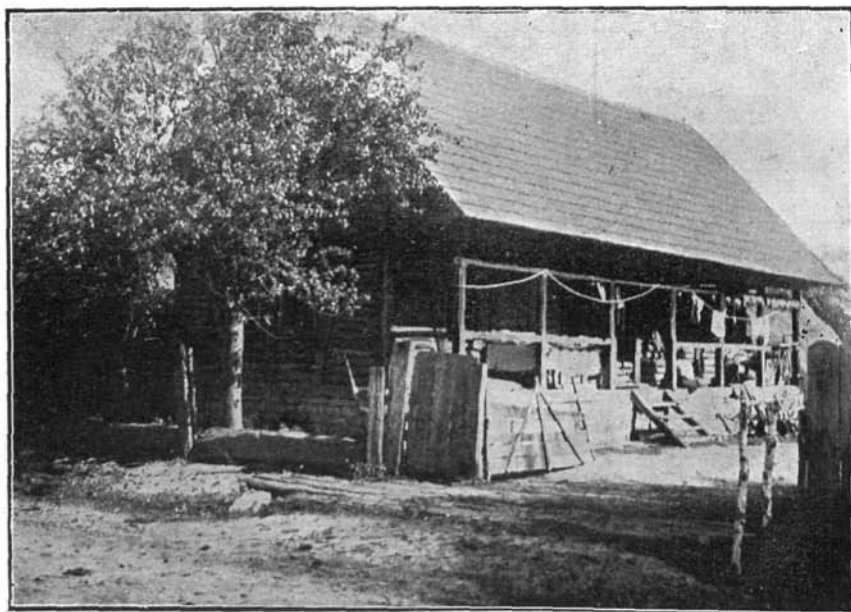
24. kép: Moga Nicolae „több mint 100 éves” háza.

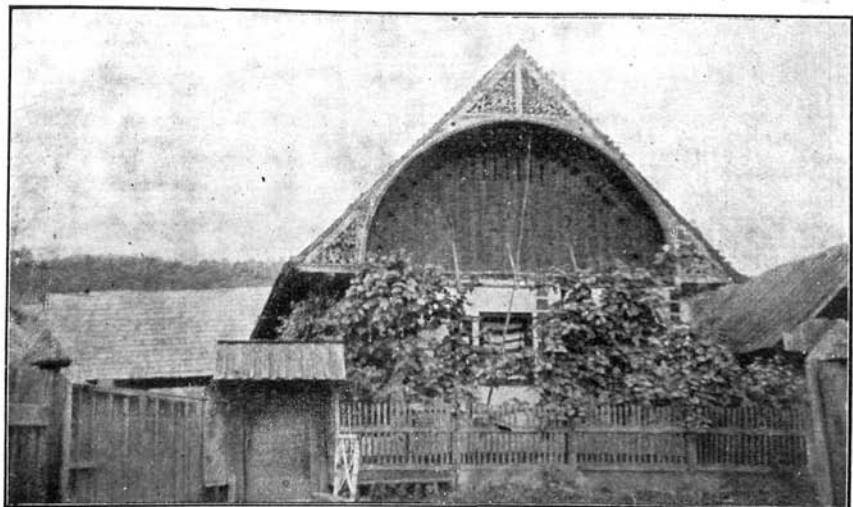
25. kép: Eszcs
István Dézsi ré-
gi szalmafedeles
háza.

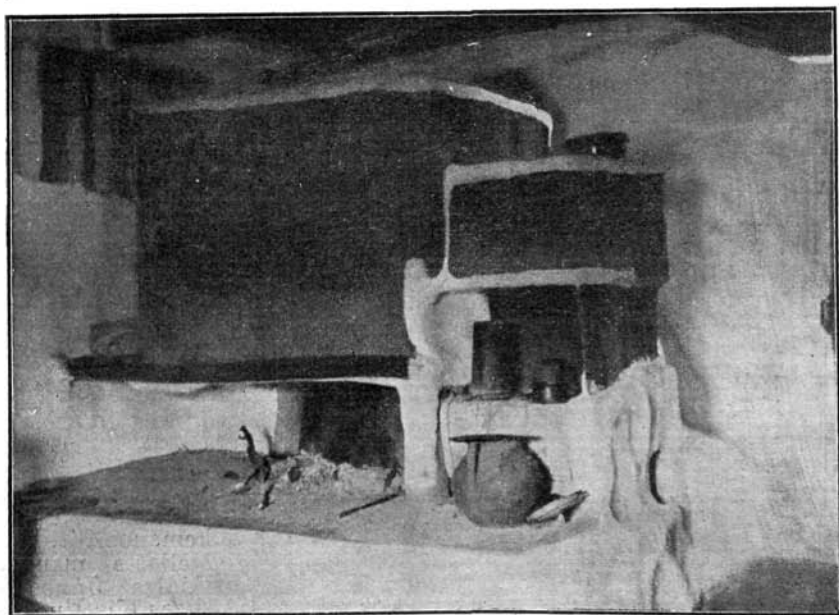
26. kép: Filip Tódor egyosztatú háza és félig nyílt tűzhelye.
A háttérben a szomszéd telek szalmafedeles csűrje.

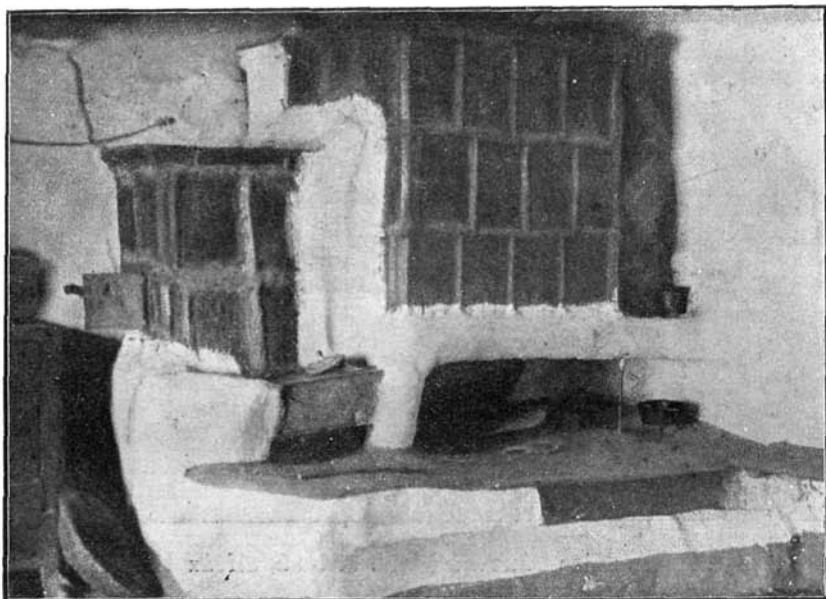
27. kép: Raita Nicolae újabb, épülőfélben levő háza.

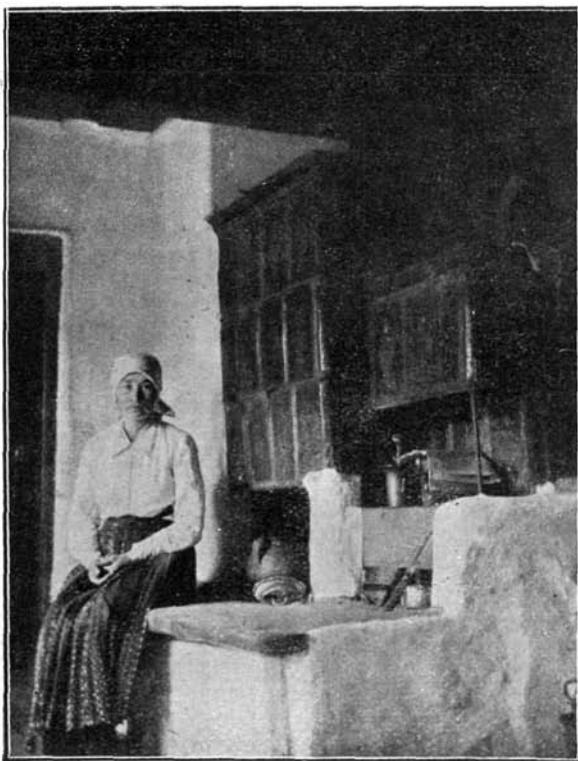
28. kép: Eszes Kiss Jánosné újabb stílusú, cifrázott elejű háza.

29. kép: »Cuptor« és »fit'eu« Moga Nicolae házában.
A csempék mázatlan vörösre és kékesfehérre festett anyagból.

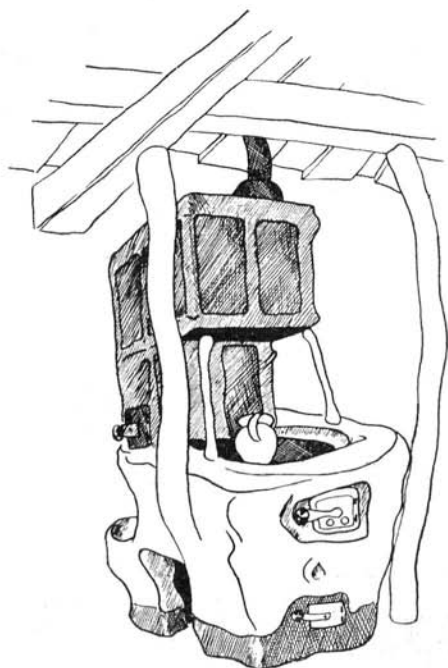
30. kép: »Kemen-
ce« és »füttő«
Eszes Jankó há-
zában. A csem-
pék zöldmázos,
mintás anyagból.

31. kép: Bódizs
Istvánné újabb
kemenca-füttője.
Mellette menyé,
Bódizs Jánosné
Eszes Kis Ilus ül.
A csempék zöld-
mázosak és min-
tásak.

32. kép: Balmoș Iuon szobájának sarka. A falon a ma már csak rumén házakban látható rúdravaló (*rudari*).

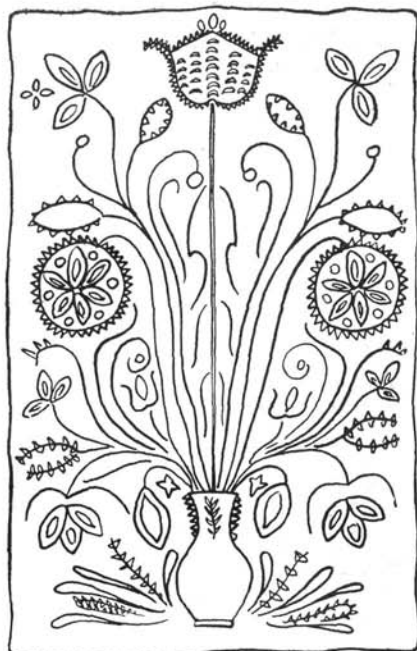
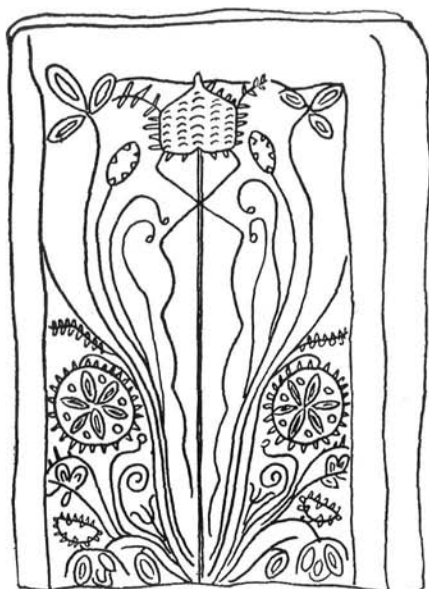
33. kép: Régi »fűtő« Varga János kismemesi házában. A csempek mintája a 35–36. képen.

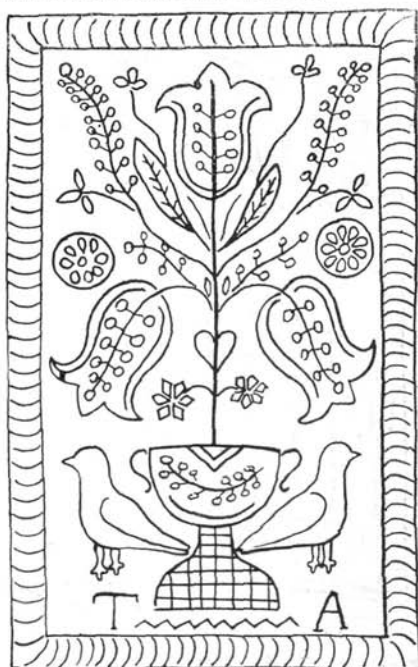
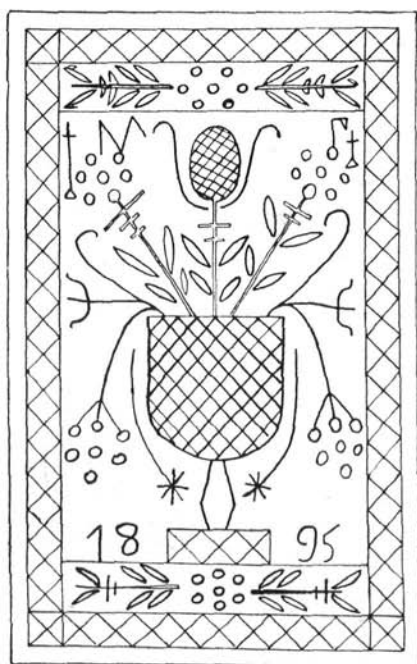
34. kép: Újabb »fűtő« Eszes Laci Jankó házában. 1. kürtő, 2. a fűtő ódala, 3. a fűtő eleje, 4. lér, 5. fűtővas, 6. fűtő alatt, 7. kisajtó: rajta: rigli és fogó. 8. iuk (ez sokszor tele van »boboló«-val, mindenféle »motyó«-val). A csempek mintája a 39. képen.

37. kép: Kályhacsempe Eszës Jankó malmának padlásáról. A minta nagyon régi; előfordul régi kalotaszegi varrottásokon, sőt a sövényfalvi ref. egyház egyik XVII. századi keleti himzésén is.

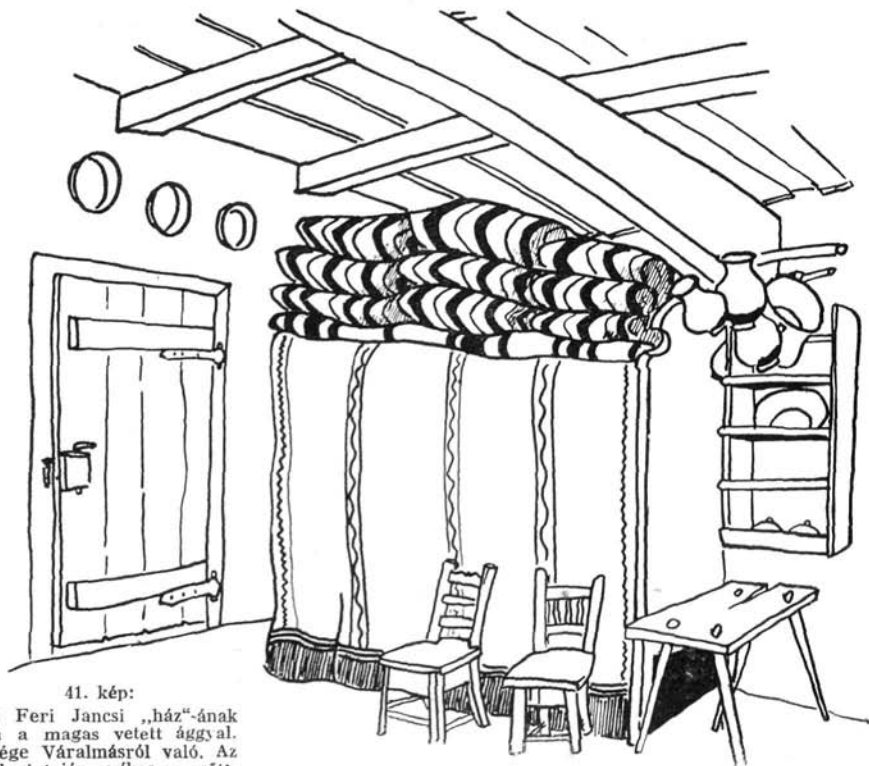
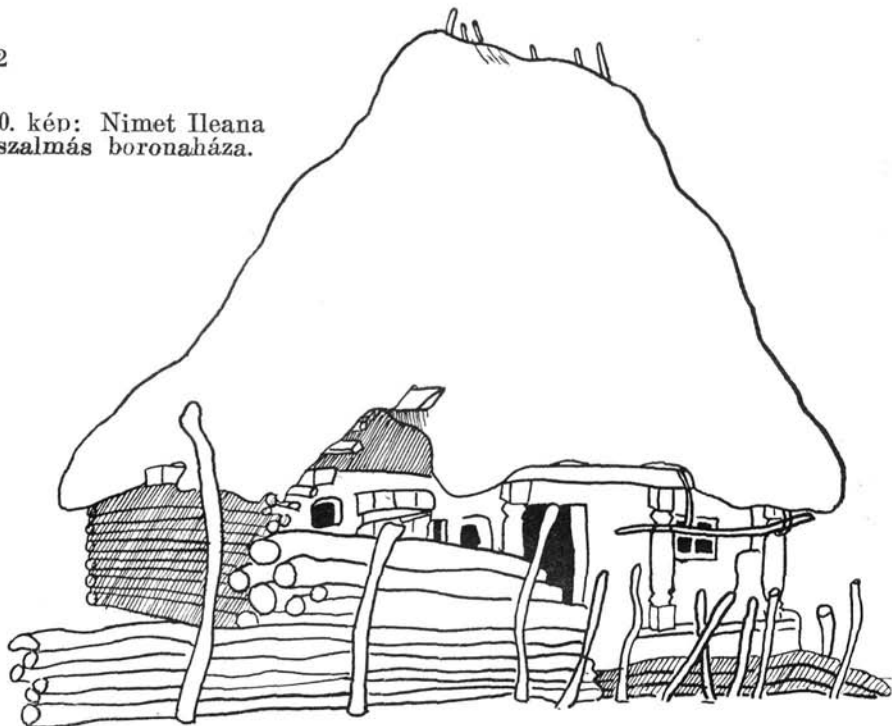

35—36. kép: Kályhacsempék Varga János régi fűtőjéről. Csaknem teljesen azonos csempé-mintát láthatni Malonyainál (I. 213, 215) Bánfihunyadról, illetőleg Magyarvalkóról.

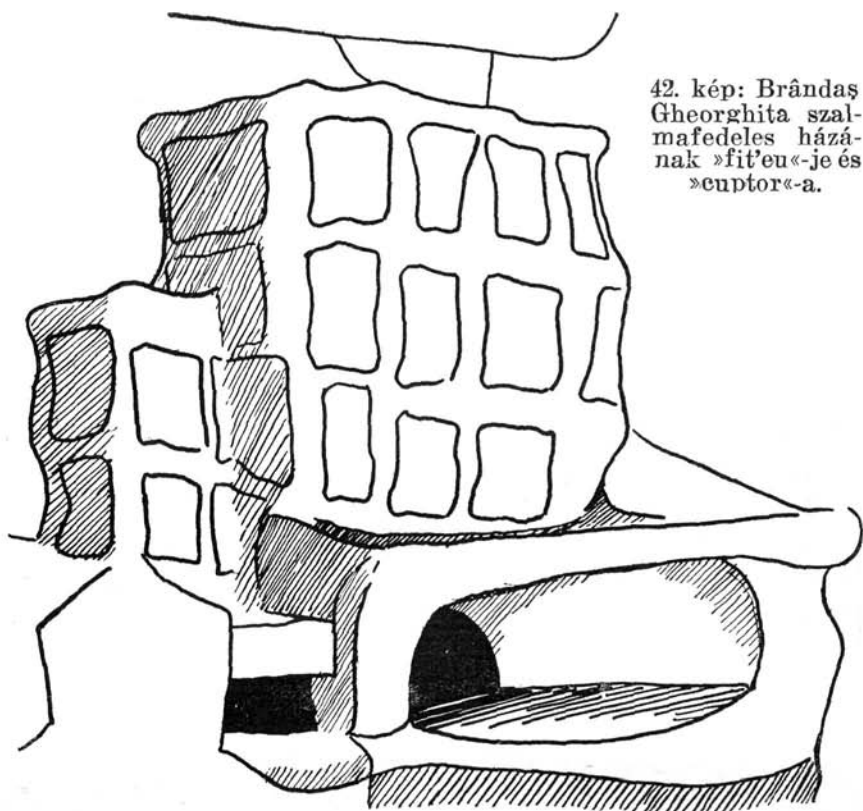
38—39. kép: Kályhacsempé 1895-ből; ugyanezzel a mintával 1882-ből is. Malonyainál (I. 214) a ketesdi Kis Lőrinc kályhacsempéi között látható ehhez hasonló. — Kályhacsempé Eszes Laciné fűtőjéről. A T. A. jelzés egyeseken K. A.-val váltakozik; ez utóbbi a Kovács Alajos, váralmási kályhás betűjegye. Hasonló kályhacsempé-mintát Malonyai (I. 214) Kispetriből közöl.

40. kép: Nimet Ileana
szalmás boronaháza.

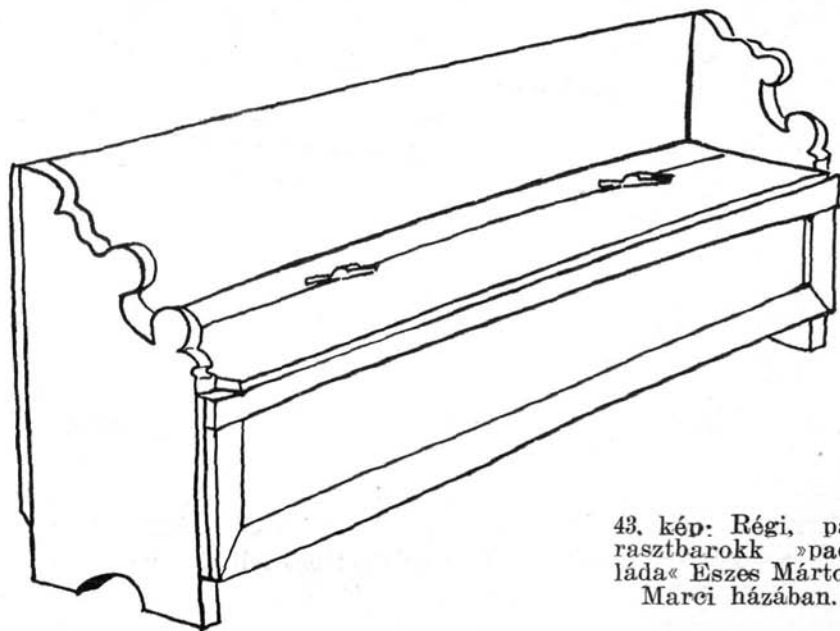

41. kép:

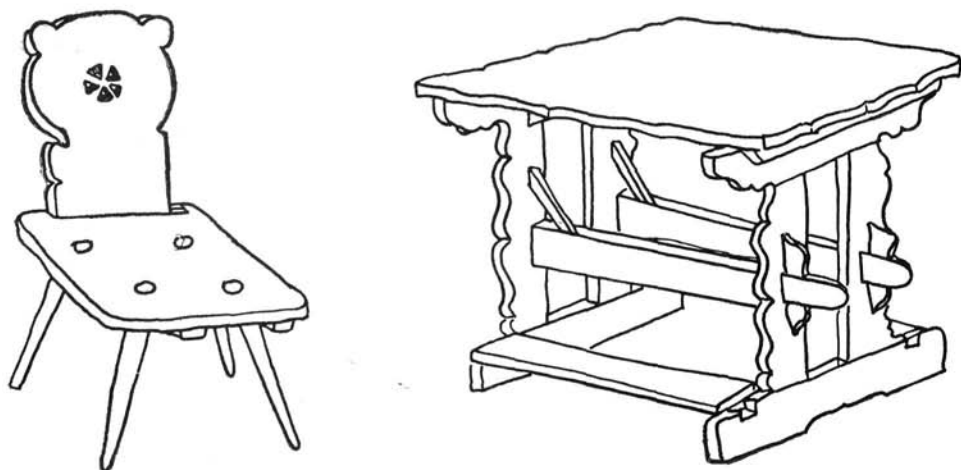
Eszes Feri Jancsi „ház”-ának sarka a magas vetett ággyal. Felesége Váralmásról való. Az ágy legfetején csikosau szólt, csupos párnák, alatta gyapjúpokróc; mindez polcon van. Az ágyat írásos díszítésű ágylepedő takarja.

42. kép: Brândas
Gheorghita szalma-
fedezésű házá-
nak »fit'eu«-je és
»euptor«-a.

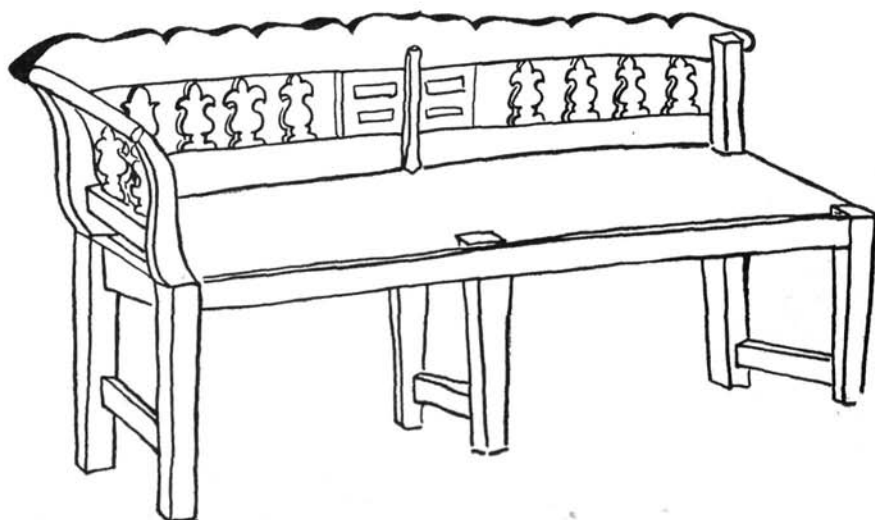

43. kép: Régi, pa-
rasztbarokk »pad-
láda« Eszes Márton
Marci házában.

44. kép:

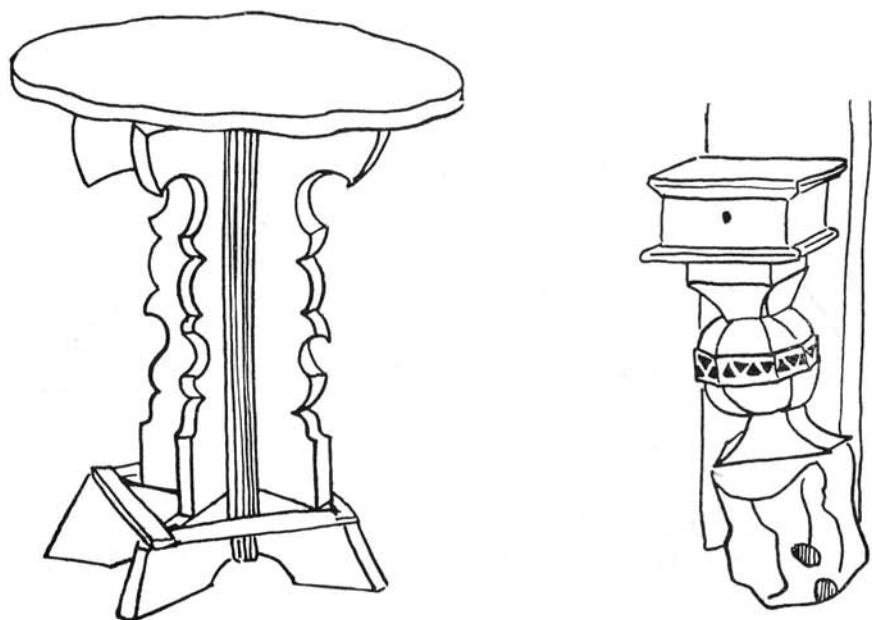
A széket Ágoston Ferkő készítette Sztánán Bódizs Istvánné számára.
A parasztbodyokk asztal az Eszes István Dézsi házában található.

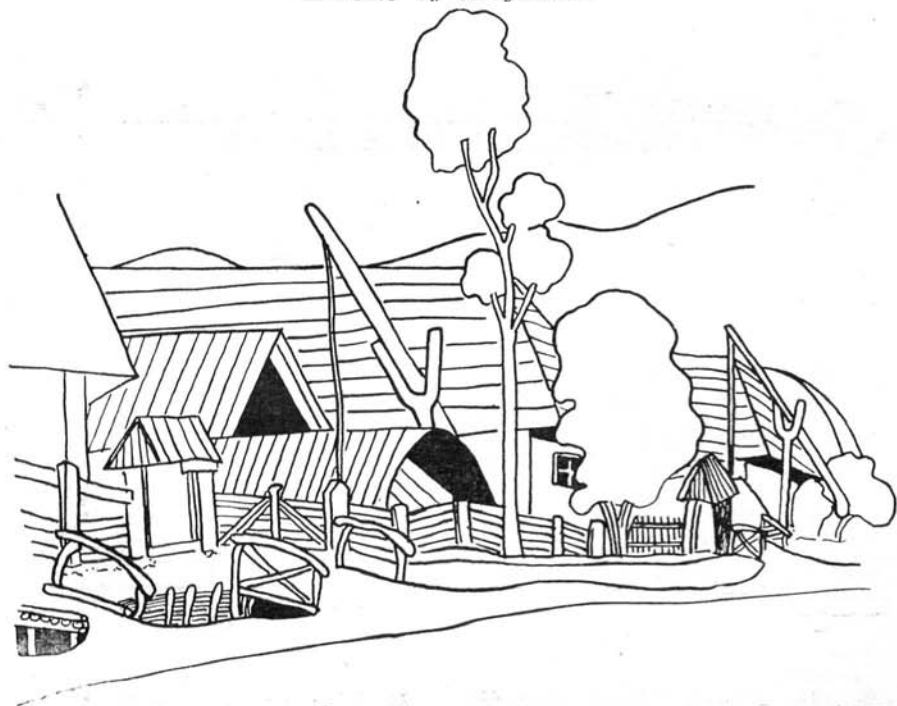
45. kép:

Märginean Tódor készítette zárospad Bódizs Jánoséknál. Közepütt
a téglalakú részecskékben a következő felirat olvasható:

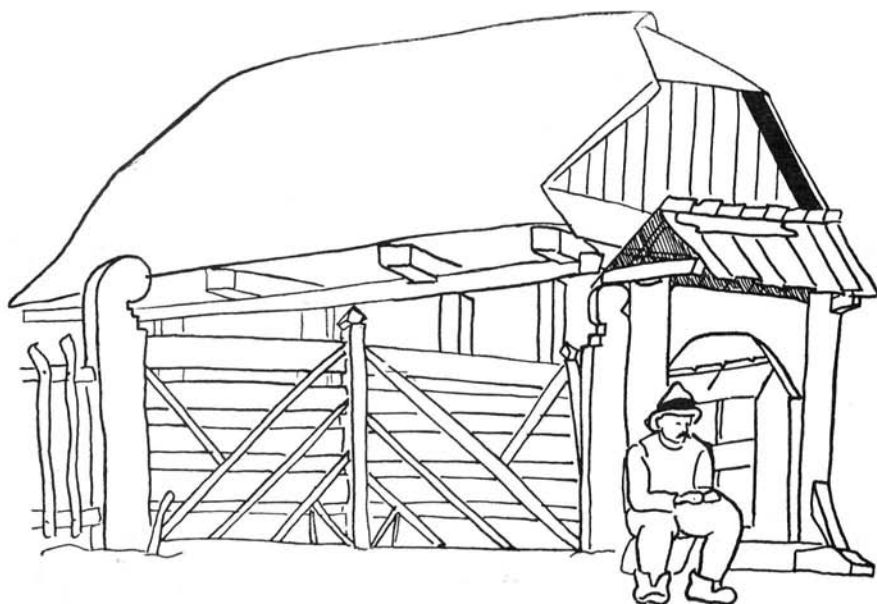
BODIS / KATA / 19 / 10 //.

46. kép: Régi úrasztala és persely a református templomból; mindkettő az újabban lebontott, régi paticsfalú templomoeszkából került a Kós Károly tervezte új templomba.

47. kép: Bábonyi utca-részlet,

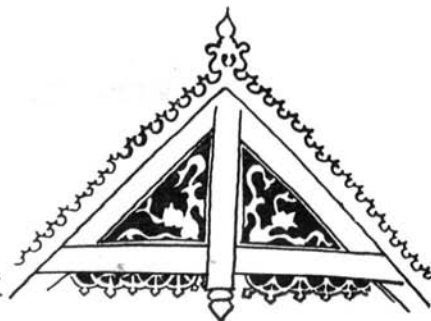

48. kép:

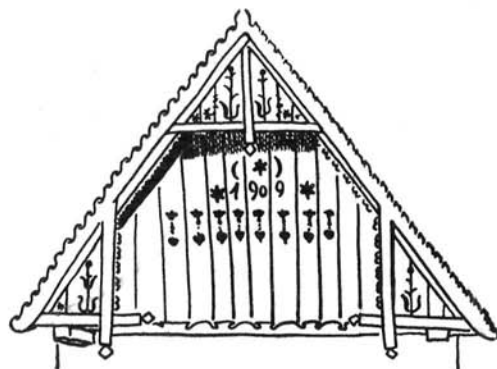
Újabb »vágott fedelű« ház; előtte levél- és kiskapu.
Néhai Nimet Nicolae számára épült.

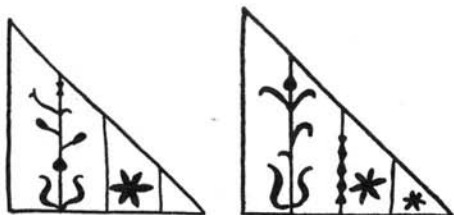
49. kép: Újabb házáló deszkába
vágott virágdíszsel és évszámmal.

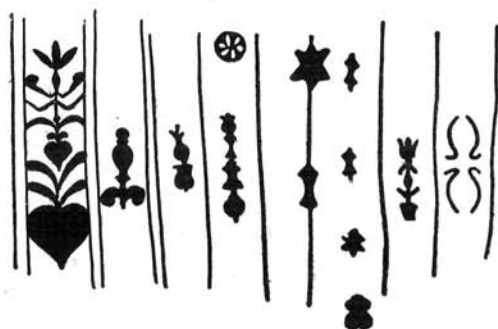
50. kép: Tulipánban végződő
házorom-dísz.

51. kép: Magyar házelő;
újabb stílus.

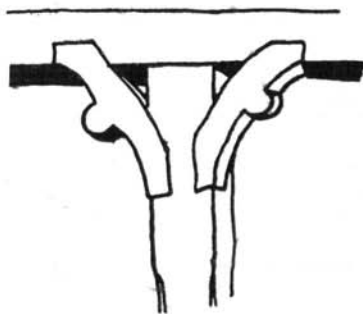
53. kép: Egy házelő sarokdísz.

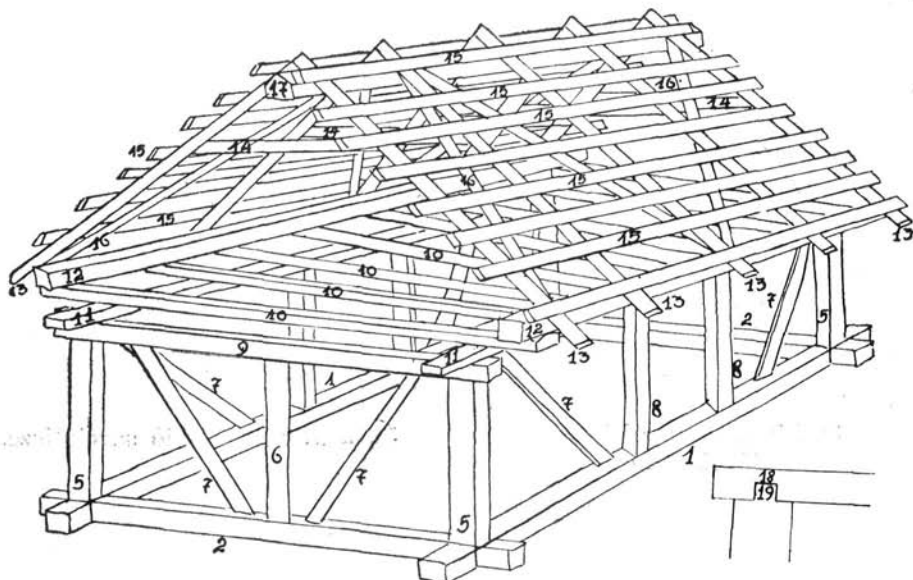
52. A házelő deszka-felületébe vá-
gott 10 fajta dísz különböző házak-
ról.

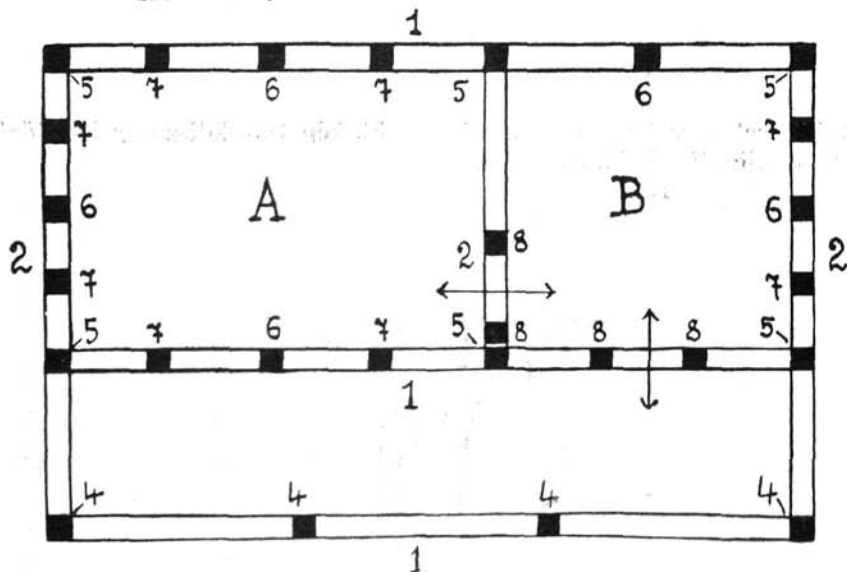
54. kép. Sarokdísz egy házelőről.

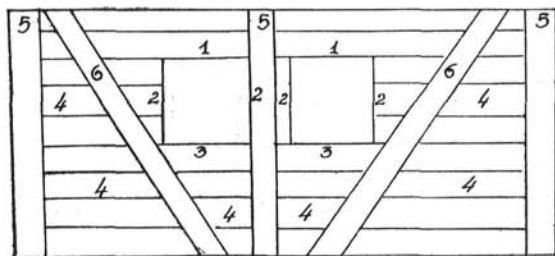
55. kép: Tornácoszlop »könyök«-e.
Az álló gerenda a »láffa«, a víz-
szintes a »láffagerenda«.

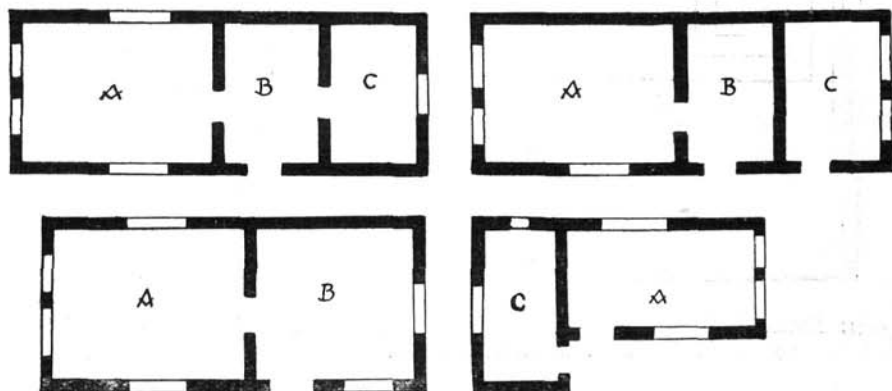
56. kép: A ház szerkezeti vázlata. 1. hosszútalp, 2. rövitlalp, 3. láffagerenda (csak tornácos házaknál), 4. láffa (u. a.), 5. saroksas, 6. ablak- vagy egyenes-sas, 7. görbesas, 8. ajtósas, 9. rövitkoszorúgerenda, 10. főjogerenda, 11. hosszú koszorúgerenda, 12. szarufagerenda v. szarufatartó, 13. szarufa, 14. kokasülő, 15. lécz, lécezés, 16. szélkötés, 17. szarvazat, 18. véset, 19. csap, régen: makk. — A vázlat az egyszerűség kedvéért tornáctalan, egyosztatú ház szerkezetét szemlélteti, holott ez Bábenyban nagyon ritka.

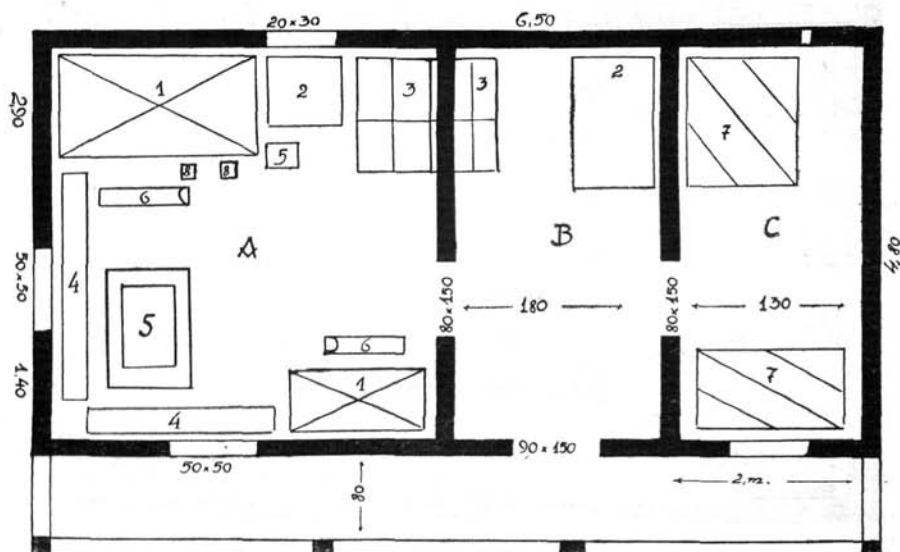
57. kép: Házalaprajz. A számok ugyanazt jelentik, mint az előbbi rajzon. A hiányzó 3-as jelzés a »láffák«-ra fejlő ráhelyezett »láffa gerendát« jelzi a tornácos házaknál. E gerendának egy részlete látható az 55. képen; ennek és a »láffák«-nak összekötésére, illetőleg megerősítésére szolgál a »könyök«. A = elsőház, B = pitar.

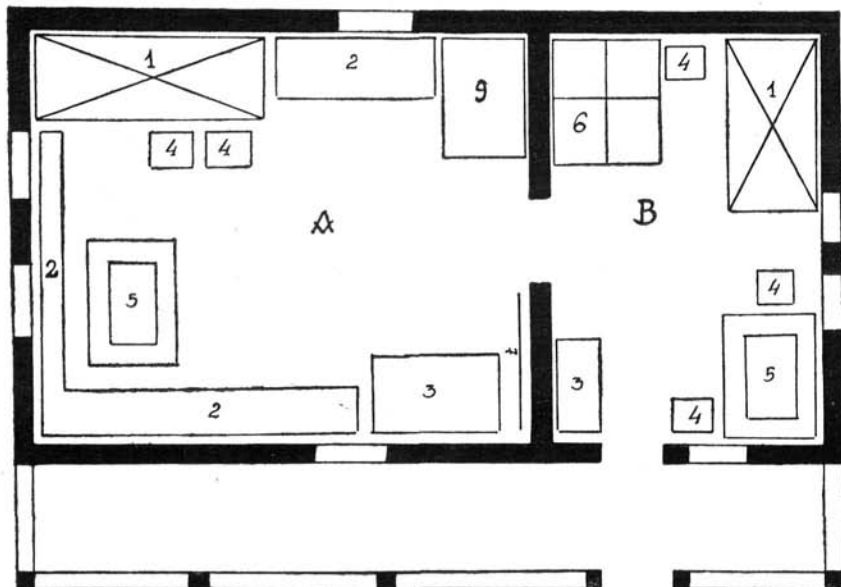
58. kép: A rakófás ház oldal-falának építési módja. 1. ablak-szemöldök, 2. ablaksas, 3. ablak-aíja, 4. rakófa, 5. egyenes-vagy ablaksas, 6. görbesas.

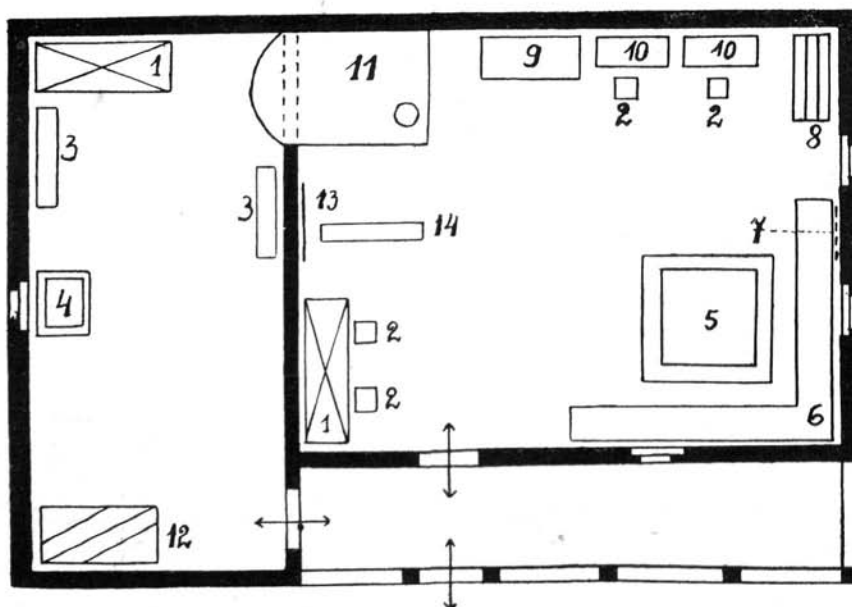
59. kép: Ház-alaprajzok. A = elsőház, B = pitar, C = kamra.

60. kép: Moga Nicolae régi házának alaprajza és berendezése. 1. ágy, 2. láda, 3. fűtő és kemence, 4. padlóda, 5. asztal, 6. böleső, 7. nagyláda vagy hambár, 8. szék. — A = elsőház, B = pitar, C = kamra.

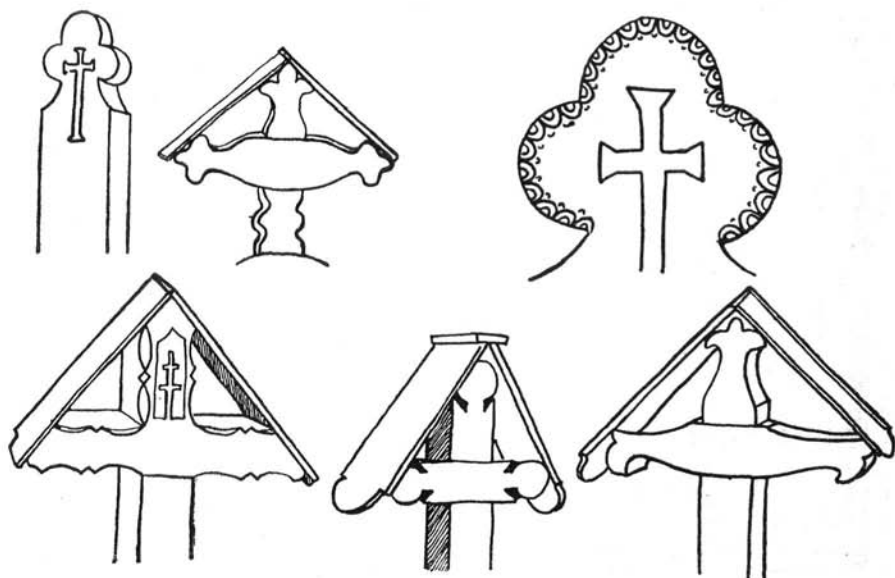

61. kép: Eszes Márton Marci ácsmester újabb házána alaprajza és berendezése. 1. ágy, 2. padláda, 3. láda, 4. szék, 5. asztal, 6. »fűtő« sütőkemencével, 7. »stelázs«, 9. »fűtő«.

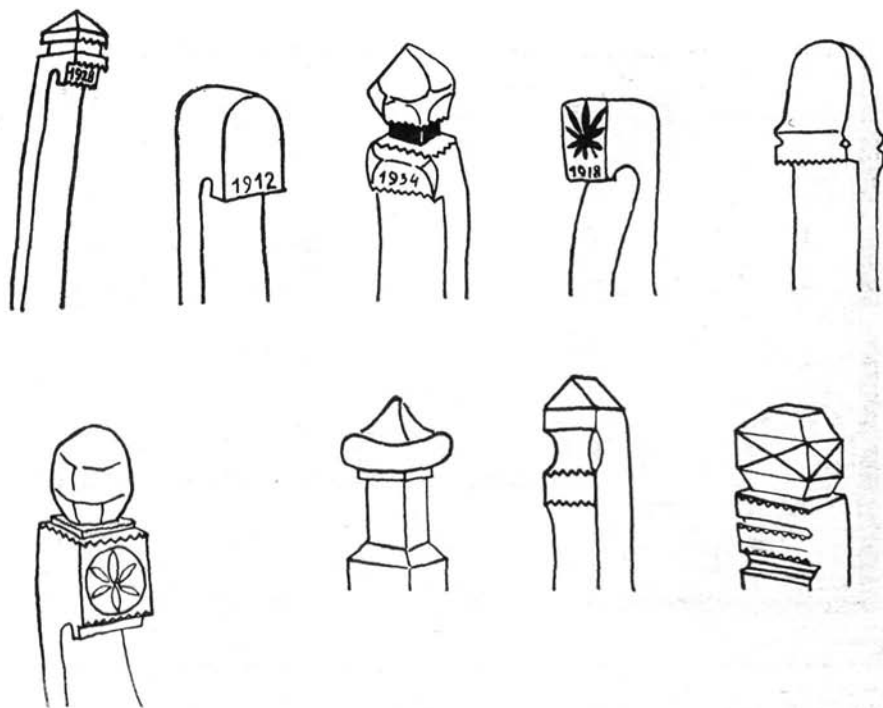

62. kép: Eszes Feri Jancsi újabb házána alaprajza és berendezése; gazdája ácsmesterséggel is foglalkozik. 1. ágy, 2. szék, 3. pad, 4. faliasztalka, 5. asztal, 6. padláda, 7. tükör, 8. kaszten, 9. régi tulipános láda, 10. újabb festett láda, 11. fűtő és kemence, 12. szűszik, 13. tálas, 14. mosószék.

A szoba ágyas sarka a 41. képen.

63. kép: Keresztek a görögkatolikus temetőből.

64. kép: Nehány »fütül való fa« (kopjafa) oszlopfője a református temetőből.

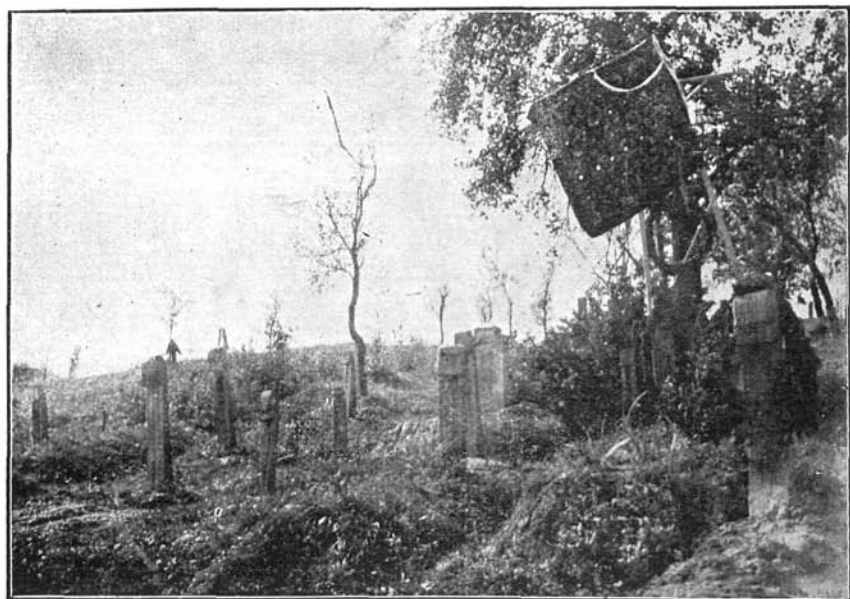
65. kép: A görögkatolikus temető.

66. kép: Részlet a református temetőből. Az előtérben a két egymásmellett álló »fűtül való fa« két testvére.

67. kép: Zászlós kopjafa (1936).

68. kép: A zászlós temetkezés késői emléke (1937). Az előtérben a kopjafára ráerősített rúd a kifeszített kendővel és szallagdísszel a régi zászlós-kopjás temetkezés utolsó maradványa.